

ÉMILE ZOLA
HÖLGYEK ÖRÖME

Émile Zola

HÖLGYEK ÖRÖME

Könyvmolyképző Kiadó
Szeged, 2007

1

Denise gyalog indult el a Saint-Lazare pályaudvarról, ahol a cherbourg-i vonatból szállt ki, két öccsével, egy harmadik osztályú kocsi kemény padján töltött éjszaka után. Pépét kézen fogva vezette, Jean utána ment; mindhármukat megviselte az utazás, s most riadtan, hontalanul bandukoltak ebben az óriási Párizsban, bámulták a magas házakat, és minden utcasarkon a Michodière utca után kérdezősködtek, ahol Baudu nagybátyjuk lakott. Mikor végre kiértek a Gaillon térre, a fiatal leány meglepetten torpant meg.

– Ó! – mondta –, nézd csak, Jean!

S csak álltak egymáshoz húzódva, talpig feketében, az apjukért viselt régi gyászruhában. A lány fejletlen volt húsz esztendejéhez képest, külseje szegényes, kezében kis csomag; a másik oldalon ötesztendő kisöccse akaszkodott a karjára, mögötte meg a nagyfiú állt ragyogó, büszke tizenhat esztendejével, karját lóbálva.

– Ez aztán a bolt! – folytatta a leány egy kis hallgatás után.

A Michodière utca és az Új Szent Ágoston utca sarkán egy divatáruház volt, melynek kirakatai eleven színekkel tündököltek a szelíd, sápadt októberi napon. Szent Rókus templomában nyolcat ütött az óra, a gyalogjárdákon még csak a reggeli Párizs sürgött-forgott: irodájukba siető hivatalnokok és bevásárló háziasszonyok. Az ajtó előtt két kereskedőseged, kettős létrán állva, éppen gyapjúholmit aggatott föl, az Új Szent Ágoston utcai kirakatban pedig egy harmadik segéd térdelt az utcának háttal, s gondosan redőkbe szedett egy kék selyemdarabot. Az áruház, melyben vevők nem voltak még, s a személyzet is alighogy megérkezett, úgy zümmögött odabenn, mint az ébredező méhkas.

– Az áldóját! – mondta Jean. – Ez aztán különb Valognes-nál... A tied nem volt ilyen szép.

Denise megrázta a fejét. Két esztendő telt ott Cornaille-nél, a város legelső divatárusánál; és most, hogy váratlanul megpillantotta ezt az üzletet, ezt a mérhetetlennek tetsző házat, szíven ütötte valami. Megállt, nyugtalanul, kíváncsian, mindenről megfélekezve. Az épületnek a Gaillon térre néző levágott sarkán a magas üvegkapu fölért a félemeletig, bonyolult, aranyozással megrakott díszítések között. Két allegorikus alak, két nevető, meztelen mellű, hátradúló nő tartotta kezében a cég nevét: *Hölgyek Öröme*. A kirakablakok aztán mélyen benyúltak a Michodière és az Új Szent Ágoston utcába, ahol a sarokházon kívül négy másik házat foglaltak még el, kettőt balra, kettőt jobbra, melyeket nemrég vásárolt és alakított át a cég. Végtelennek látszott ez a sor összefutó távlatával, a földszinti kirakatokkal s a félemelet tükörablakjaival, melyek mögött az üzlethelyiségek egész belső életét látni lehetett. Odafönn egy selyembe öltözött kisasszony ceruzát hegyezett, mellette meg két másik bársonyköpenyeket bontogatott ki.

– Hölgyek Öröme – olvasta Jean. A megnyerő mosolyú, jóképű kamasznak már akadt valami kalandja is odalent Valognes-ban. – Csinos, mi? Ide aztán be is megy a nép, az biztos!

Hanem Denise elmerülten állt a főbejárat kirakata előtt. Itt, az utca kellős közepén tornyosultak az olcsóbbnál olcsóbb áruk, szinte elöntötték a járdát, a kapuban kísértő alkalmi vételek megállították az arra járó női vevőket. Már odafönn elkezdődött: gyapjúszövetek, posztók, merinó, seviot, flanel hullott alá a félemeletről, zászlóként lobogva; közömbös színeiket, a palaszürkét, tengerkéket, olajzöldet élesen szakították meg a fehér árcédulák. Oldalt, a küszöböt körülvéve, hosszú prémekek függöttek, ruhaszegélynek való keskeny szalagok, a szürke mókusbundák finom hamuszíne, a hattyúprémekek tiszta hava, a hamis hermelin és a hamis nyusztprém nyúlászörei. Lent meg, a polcos szekrényekben, az asztalokon, a szövetmaradékok halmai között hallatlan bőségben heverték a jóformán ingyen adott kötöttáruk, a kötött gyapjúkesztyűk és kendők, főkötők, mellények; egész téli kirakat, tarka mintás, csíkos, vérző vörös foltos szövegekből. Denise látott egy negyvenöt centime-os skót kockás kendőt, egyfrankos, amerikai nerc-szalagokat és öt sou-s ujjatlan kesztyűket. Óriási vásári kirakodás volt ez; a dugig tömött üzlet valósággal ontotta fölőselegét az utcára.

Baudu bácsiról megfélekedtek. Maga Pépé is, aki a világerő nem engedte volna a nénje kezét, nagy szemet meresztett. Egy kocsi mindhármukat arra kényszerítette, hogy elmozduljanak a tér közepéről; gépiesen befordultak az Új Szent Ágoston utcába, a tükörablakok mellett haladtak tovább, és minduntalan megálltak minden kirakat előtt. Mindjárt az elején lenyűgözte őket egy kirakat bonyolult elrendezése: fenn a ferdén egymásnak döntött esernyők mintha valami parasztkunyhó tetejét alkották volna; odalenn függönyrúdra akasztott selyemharisnyák mutogatták a lábikrák gömbölyödő vonalait. Egyik-másik rózsabokrétákkal megtűzdelve, a többi számtalan árnyalatban: fekete aszúros harisnyák, hímzett szegélyű pirosak, hússzínűek, melyeknek selymes szemecskéi oly lágyak voltak, mint egy szőke nő bőre. Végül a kirakat állványának vásznán kesztyűk voltak szimmetrikusan elszórva, kinyújtott ujjakkal, bizánci madonnákra emlékeztető szűk tenyérrel, a még nem viselt asszonyi rongyok merev és kamaszos bájával. De legfőképpen az utolsó kirakat kötötte le a figyelmüket. Selyem-, szatén-, bársonykiállítás tárta eléjük gyöngéd és vibráló skálában a virágok legfinomabb színárnyalatait: legfőképpen mélyfekete és aludttejfehér bársony, lejjebb rózsaszín és kék szatén éles törésekkel, végtelen finomságú árnyalatokba halványulón. Még lejjebb selymek pompáztak a szivárvány minden színében, tojáshej alakban redőkbe rendezett kelmék, mintha feszes derékra fodrozták volna őket, meg-elevenedtek a segédek egyes ujjai alatt. S a kirakatnak minden motívuma, minden színes zenei frázisa között halk kíséretként futott végig egy könnyű, krémszínű, habos foulard-szalag. Itt, a kirakat két végén találkozott óriási oszlopokban az a kétféle selyem, mely a cég kizárólagos tulajdona volt: a Párizs Öröme és az Aranybőr. E különlegességek nemsokára tűzbe hozzák az egész divatáru-kereskedelmet.

– Ó, ez az öt frank hatvanas nyersselyem! – suttogetta Denise a Párizs Örömet bámulva.

Jean unatkozni kezdett. Megállított egy járókelőt.

– Merre van, kérem, a Michodière utca?

Mikor megmutatták neki – az első utca volt jobbra – mind a hárman visszafordultak, megkerülve az áruházat. De amint Denise betért az utcába, újra megállította egy kirakat, ahol női konfekcióárut lehetett látni. Cornaille-nél Valognes-ban, ő is a konfekcióval foglalkozott, de ilyesmit sohasem látott még, s a csudálkozástól most

szinte földbe gyökerezett a lába. A háttérben nagy bruges-i csipkeszegély (az ára igen tekintélyes volt) szélesített ki egy kibontott szárnyú, vörös-fehér oltárterítőt; alenconi csipkefodrok voltak odavetve füzérben, melléje teli marokkal szórták a szebbnél szebb csipkéket, a malines-i, brüsszeli rátéteket, a velencei csipkéket, fehéren, mint a frissen hullott hó. Jobbra és balra sötét oszlopokat alkottak a posztóvégek, melyek még mélyebbnek tűntették föl e messzeségbe vesző szentélyt. És itt volt a készáru, az asszonyi bájak kultuszának emelt kápolnában; középen egy különleges darab, egy ezüstrókaprémés bársonyköpeny, mellette sűrke mókusprémmel bélelt selyem körgallér, másik oldalt kakastollal szegett posztó felöltő, végül báli gallérok, fehér kasmírból, fehér matlaszéből, hattyúprémmel vagy hernyóselyemmel szegve. Ki lehetett itt elégtíteni minden szeszélyt a huszonkilenc frankos báli galléroktól kezdve a bársonyköpenyig, melyre ezernyolcszáz frank volt ráírva. A próbababuk gömbölyű mellén megfeszült a szövet, az erős csípők hangsúlyozták a derék karcúságát, a hiányzó fejét nagy cédula helyettesítette, mely túvel volt ráerősítve a gallér piros flaneljára. A kirakat két oldalán ügyesen elhelyezett tükrök verték vissza és sokszorozták meg végtelenül ezt a képet, benépesítve az utcát ezekkel az eladó szépasszonyokkal, akik nagybetűs árcédulát viseltek a fejük helyén.

– Mesés – mormogta Jean, aki nem talált más szót izgalma kifejezésére.

Most egyszerre ő állt meg mozdulatlanul, tátott szájjal. Elpirult gyönyörűségében a felcicomázott nőktől. Lányos szépség volt, mintha csak nővérétől lopta volna el a szépségét, ragyogó bőr, vörös göndör haj, gyöngédségtől nedves ajkak és szemek. Amint csodálkozva állt ott, a hosszú arcú, nagy szájú, világos hajú, máris kissé fakó arcú Denise még vékonyabbnak látszott mellette. Pépé, aki szintén szőke volt, gyermeken szőke, még jobban odabújt a nénjéhez, mintha valami nyugtalan szükségét érezte volna a dédelgetésnek, annyira megzavarták és elbűvölték a kirakatbeli szép dámák. Oly különös és oly bájos volt ez a szegényes gyászruhába öltözött három szőkeség, ott a gyalogjárdán: ez a szomorú leány, a csinos gyerek és a jól megtermett kamasz között, hogy a járókelők mosolygva fordultak meg utánuk.

Kis ideje egy fehér hajú, nagy, sárga arcú, kövér ember nézte őket az utca másik oldaláról egy bolt küszöbén állva. Véres szemmel,

összeszorított szájjal állt ott, haragosan nézte a Hölgyek Öröme kirakatait, s hogy megpillantotta a lányt és fivéreit, végképp kijött a sodrából. Mi az ördögöt bámul ez a három fajankó azon a szemfényvesztő parádén?

– Hát a bácsi? – kérdezte hirtelen Denise, mintha álmából riadt volna fel.

– A Michodière utcában vagyunk – mondotta Jean. – Itt kell laknia valahol.

Fölemelték a fejüket, és visszafordultak. Éppen a szemük előtt, a kövér ember fölött láttak egy zöld cégtáblát, melynek sárga betűi kifakultak az esőben: *Tartós Posztó, Szövetek és Flanelek, Baudu, Hauchecorne Utóda*. A házat régi, rozsdaszínű festés borította, egészen laposnak látszott a szomszédos, XIV. Lajos korabeli nagy paloták között. Csak három ablaka nyílt az utcára; s ezeket a négyzetes, zsalugáter nélküli ablakokat csupán vasrács díszítette: két keresztbe tett rúd. Denise-t azonban, kinek a szeme még tele volt a Hölgyek Öröme fényes kirakataival, e sivár környezetben is meglepte a földszinti bolt: mennyezete nyomott, fölötte egy igen alacsony félemelet félhold alakú börtönablakokkal. A cégtáblával azonos színű palackzöld fakeret, melyet az idő okker- és bitumenárnyalatúra fakított, jobb és bal oldalt két mély, fekete, poros kirakatot körített, ahol alig lehetett megkülönböztetni az egymásra halmozott szövetvégeket. A nyitott ajtó mintha csak egy pince nedves sötétségébe nyílt volna.

– Ez az – szólalt meg újra Jean.

– Hát akkor menjünk be! – mondta Denise. – Gyere, Pépé.

De mind a hárman megzavarodtak, félnétség fogta el őket.

Mikor meghalt az apjuk, ugyanabban a lázban, mely egy hónappal előbb az anyjukat is elragadta, Baudu bácsi ennek a kettős gyásznak lelki felindulásában azt írta ugyan az unokahúgának, hogy nála mindig akad számára hely, ha szerencsét akar próbálni Párizsban; de ez a levél már több mint egy évvel ezelőtt kelt, s a lány most már bánta, hogy így távozott Valognes-ből, hirtelen elhatározással, anélkül, hogy a nagybátyját értesítette volna. Az nem ismerte őket, mert a lábát sem tette be a városba, amióta egészen fiatalon eltávozott onnét, hogy mint segéd belépjen Hauchecorne posztókereskedőhöz, akinek végül elvette a leányát.

– Baudu urat keresem – mondta Denise végre rászánva magát, hogy a kövér emberhez forduljon, aki viselkedésüktől meglepetten még mindig nézte őket.

– Én vagyok – felelte.

Denise erősen elpirult, és azt hebegte:

– Ó, de jó... Én vagyok Denise, ez itt Jean, ez meg Pépé... Látja, eljöttünk, bácsi.

Baudun meglátszott az elképedés. Nagy, vörös szemei nyugtalanul jártak sárga ábrázatában, lassú szavai összezavarodtak. Nyilván ezer mérföldnyire járt ettől a családtól, mely most egyszerre a nyakába szakadt.

– Micsoda, micsoda, itt vannak? – ismételte többször is. – De hiszen Valognes-ban voltak!... Mért nincsenek Valognes-ban?

Denise szelíd, kissé reszkető hangján magyarázkodni kezdett. Apjuk halála után, aki utolsó fillérért is ráköltötte kelmefestő üzemére, ő maradt a két gyermek anyja. Amit Cornaille-nél keresett, nem volt elég, hogy mind a hármukat eltartsa. Jean dolgozott ugyan egy műasztalosnál, aki régi bútorokat állított helyre, de egy fillért sem kapott tőle. Hanem azért megszerette az ócskaságokat, alakokat faragott ki fából; sőt egyszer, mikor egy darabka elefántcsontra akadt, mulatságból csinált egy fejet, amit egy arra járó úr meglátott; és ez az úr vette rá őket, hogy hagyják ott Valognes-t, mert helyet talált Párizsban Jeannak egy elefántcsontművésznél.

– Tudja, bácsikám, Jean már holnap beáll inasnak az új gazdájához. Nem fizetnek érte, lakást és ellátást kap... Hát azt gondoltam, hogy Pépé meg én, mi csak elleszünk valahogy. Itt se lehetünk szerencsétlenebbek, mint Valognes-ban.

Elhallgatta azonban, hogy Jeannak gáláns kalandja volt – egy városukbeli nemes leánykához intézett levelek, falon át váltott csókok –, s hogy a kipattant botrány készítette elutazásra; főképpen azért kísérte Párizsba az öccsét, hogy örködjék fölötte, mert anyjaként aggódott e szép és vidám, nagy gyermekért, akit minden asszony imádott.

Baudu bácsi még mindig nem ocsúdott fel. Újrakezdte a kérdészködést. De amint meghallotta, hogyan beszél Denise a testvéreiről, tegezni kezdte.

– Hát semmit sem hagyott rátok az apád? Én azt hittem, volt még valamije. Ó, hányszor tanácsoltam neki a leveleimben, hogy

ne vegye át azt a festőüzemet! Jóságú ember volt, de nem volt két garas ára esze... Neked meg a nyakadon maradtak ezek a legények, s el kell tartanod őket.

Epés arca földerült, szeme már nem volt olyan véres, mint amikor a Hölgyek Örömét nézegette. Hirtelen észrevette, hogy elállja az ajtót.

– No – mondta –, gyertek hát be, ha már eljöttetek... Gyertek be, az jobb lesz, mintha szájakatát tájtátok mindenféle ostobaságok előtt.

És még egy haragos grimaszt vágva a szemközt levő kirakatokra, utat engedett a gyermekeknek; elsőnek ment be a boltba, szólítva a feleségét meg a leányát:

– Élisabeth, Geneviève, gyertek, vendégetek érkezett!

Hanem Denise meg a két fiú habozva lépett be a bolt sötétségébe. A napfényes utca elvakította őket, meregették a szemüket, mint egy ismeretlen barlang küszöbén, tapogatták lábukkal a földet, ösztönyszerűen félve valami alattomos lépcsőtől. Ez a határozatlan félelem még közelebb hozta őket egymáshoz, még erősebben összebújtak. A kicsi szorosan odasimult a leányhoz, a nagy a nyomában haladt – így vonultak be mosolygó és nyugtalan bájjal. A reggeli napfény erősen kiemelte gyászruhájuk fekete körvonalát, a ferdén eső sugarak meg- aranyozták szőke hajukat.

– Gyertek, gyertek – ismételte Baudu.

Néhány rövid mondattal tájékoztatta feleségét és lányát. Bauduné vérszegény, vézna asszony volt, s egészen fehér: fehér a haja, fehér a szeme, fehér az ajka. Geneviève, akin még jobban meglátszott az anyja elkorcsosodása, olyan törekeny és színtelen volt, mint egy sötét pincében kicsírázott növény. De pompás fekete haja, melynek sűrű, nehéz fonatát mintha valami csoda sarjasztotta volna ki ebből a csenevész testből, szomorú bájjal ruházta fel.

– Gyertek – mondta a két nő is. – Isten hozott benneteket.

Leültették Denise-t egy pult mögött. Pépé tüstént felmászott a nénje térdére, Jean pedig egy fafaragáshoz támaszkodva mellé állott. Megnyugodva nézegették a boltot, szemük hozzászokott a sötétséghez. Most már látták alacsony, füstös mennyezetét, fényesre kopott tölgyfa pultjait, erős vasalású ódon polcaikat. A sötét árukötegek egészen a gerendákig tornyozódtak. A szövet és a festék szagát, ezt a kesernyés vegyszerszagot mintha megtízszerezte volna a padló

nedvessége. Hátul két segéd meg egy kisasszony rendezte a fehér flanelvégeket.

– Ez a kis fiatalember talán ennék valamit? – kérdezte Bauduné Pépére mosolyogva.

– Nem, köszönöm – felelte Denise –, ittunk egy csésze tejet a pályaudvar mellett egy kávéházban.

És mert Geneviève ránézett arra a kis csomagra, amit lerakott a földre, hozzátette:

– A málhánkat ott hagytam.

Elpirult, érezte, hogy nem lehet csak úgy beállítani egy családhoz. Már a vasúti kocsiban, mielőtt a vonat elhagyta Valognes-t, megbánta az egészet. Ezért is hagyta megérkezésekor a pályaudvaron a málhát, és reggeliztette meg a gyerekeket.

– No hát – mondta egyszerre Baudu –, beszéljünk röviden és velősen... Igaz, hogy írtam neked, de annak már egy éve, és látod, szegénykém, az utolsó évben nem ment valami jól az üzlet...

Elhallgatott, fojtogatta az izgalom, melyet nem akart elárulni. Felesége és leánya megadó arccal sütötte le a szemét.

– Ó – folytatta –, ez csak múltó válság, afelől nyugodt vagyok... Csakhogy a személyzetemet csökkentettem, már csak három emberem van, s nemigen jött el az ideje, hogy negyediket alkalmazzak. Egyszóval nem tudlak felfogadni, mint ahogy felajánlottam, édes leányom.

Denise elfogódva, sápadtan hallgatta. Baudu még hozzátette a nagyobb nyomaték kedvéért:

– Nem érne az semmit, se neked, se nekünk.

– Jól van bácsikám – mondta végül nagy nehezen Denise –, majd megpróbálom, hátha tudnék mégis boldogulni.

Bauduék nem voltak rossz emberek. De mindig panaszkodtak, hogy nincs szerencsájük. Mikor jól ment az üzletük, öt fiút kellett nevelniük, s ezek közül három húszesztendős korában halt meg; a negyedik rossz útra tért, s az ötödik nemrég ment el Mexikóba, mint kapitány. Csak Geneviève maradt velük. A család igen sokba került, és Baudu úr végképpen tönkretette magát, mikor Rambouillet-ban, az apósa szűkebb hazájában egy bolond nagy házat vásárolt. Fel is gyűlt a keserűség a betegesen becsületes öreg kereskedőben.

– Előre szokás értesíteni az embert – kezdte újra, durvaságán élesztgetve haragját. – Írhattál volna nekem, s akkor azt feleltem volna, hogy

maradj ott... Mikor az apád haláláról értesültem – az ördögbe is! –, csak azt írtam neked, amit ilyenkor írni szokás. De te csak beállítasz, azt se mondod, eb vagy kutya!... Ez nagyon kellemetlen.

Hangosan beszélt, kiadta a mérgét. Felesége és leánya egyre csak a földet nézték, mint engedelmes teremtések, akik soha semmibe se mertek beleavatkozni. Eközben Jean sápadtan állott, Denise pedig kebléhez szorította a halálra rémült Pépét. Két kövér könnycsepp hullott a szeméből.

– Jól van, bácsikám – ismételte –, mindjárt elmegyünk.

Baudu egyszerre elhallgatott. Zavart csönd támadt. Aztán zsembes hangon folytatta:

– Én nem doblak ki... Ha már bejöttetek, hát aludjatok odafönn ma éjjel. Aztán majd meglátjuk.

Bauduné és Geneviève ekkor megértették egy pillantásból, hogy elrendezhetik a dolgot. Megállapodtak mindenben. Jeannel nem lesz gondjuk. Ami Pépét illeti, ő nagyszerűen ellesz Gras-nénál, annál az öreg hölgnél, aki egy nagy földszinti lakásban lakik a Csalán utcában, s havi negyven frankért kisgyerekeket vesz magához teljes ellátásra. Denise kijelentette, hogy van miből kifizesse az első hónapot. Most már csak az ő elhelyezése van hátra. Majd csak akad neki is valamilyen állás a környéken.

– Nem keresett Vincard elárusító kisasszonyt? – kérdezte Geneviève.

– Az ám, igaz – kiáltott föl Baudu. – Ebéd után elmegyünk hozzá. Addig üsd a vasat, míg meleg.

Egyetlen vevő sem zavarta meg ezt a családi tanácskozást. Sötét és üres maradt a bolt. Hátral a két segéd meg a kisasszony tovább foglalatzkodott, suttogó, sziszegő szavakat váltva. De megjelent a három hölgy, és Denise egy pillanatra egyedül maradt. Megcsókolta Pépét, nyomta a szívét közeli válásuk gondolata. A gyerek simulékony volt, mint egy kismacska, odadugta a fejét, és nem szólt egy szót sem. Mikor Bauduné és Geneviève visszajöttek, úgy találták, hogy nagyon jó viseletű gyerek, és Denise kijelentette, hogy máskor sem zajosabb: napokig elmarad szótlannul, elég neki a simogatás. Ebédig elbeszélgettek hárman a gyerekekről, a háztartásról, a párizsi meg a vidéki életéről, rövid és határozatlan mondatokban, olyan rokonok módjára, akiket zavar egy kissé, hogy nem ismerik egymást. Jean kiállt

a boltajtóba, és el sem mozdult onnét, érdekelte az utca élete, rámosolygott az arra járó csinos lányokra.

Tíz órakor megjelent egy cseléd. Rendes körülmények között Baudunek, Geneviève-nek és az első segédnek terítették. Tizenegy órakor második terítés volt Bauduné, a másik segéd és a kisasszony számára.

– Ülünk asztalhoz! – kiáltotta a posztókereskedő, unokahúgához fordulva.

S mikor már mind ott ültek a bolt mögötti szűk ebédlőben, hívta a késlekedő első segédet:

– Colomban!

A fiatalember mentegetőzött, mondván, hogy el akarja már rendezni a flaneleket. Jól megtermett, nehézkes és furfangos, huszonöt éves legény volt. Becsületes arca, nagy puha szája volt, de a szeme ravasz.

– Ördögbe is! Mindennek megvan a maga ideje – mondta Baudu, aki kényelmesen elhelyezkedve, óvatos és ügyes gazda módjára szeletelte fel a hideg borjúhúst, s a szeme grammnyi pontossággal mérte ki a vékony szeleteket.

Osztott mindenkinek, még a kenyeret is felszeletelte. Denise maga mellé vette Pépét, hogy rendesen egyék. De a sötét szoba nyugtalanította; szorongó szívvel nézett körül benne, mert vidéken megszokta a tágas, csupasz, világos szobákat. Egyetlen ablak nyílt egy kis belső udvarra, melyet fekete bejáró kötött össze az utcával. Ez a nedves, bűzös udvar olyan volt, mint egy kút feneke, ahová halvány, kerek foltban szüremlik be a fény. Téli napokon reggeltől estig égetni kellett a gázt. Ha az idő megengedte, hogy ne gyűjtsák meg, az még szomorúbb volt. Időbe telt, míg Denise szeme megszokta a homályt, és felismerte, hogy mi van a tányérján.

– Jó étvágya van a fickónak – jelentette ki Baudu, látva, hogy Jean már meg is ette a borjúszeletjét. – Ha úgy dolgozik, ahogy eszik, derék ember lesz belőle... De hát te, lányom, miért nem eszel?... És most, hogy ráérünk beszélgetni, mondd, miért nem mentél férjhez ott, Valognes-ban?

Denise leeresztette poharát, melyet éppen szájához emelt.

– Ó, bácsikám, férjhez menni! Csak nem gondolja komolyan?... És a gyerekek?

Végül is elnevette magát, annyira furcsának találta ezt a gondolatot. Különb is, kinek kellene ő, mikor egy fillérje sincs, akkora, mint egy veréb, és még csak nem is szép? Nem, nem, sohasem megy férjhez, elég neki ez a két gyerek.

– Nincs igazad – erősködött a nagybácsi –, a nőnek mindig szüksége van a férfira. Ha találtál volna valami derék legényt, nem pottyantok volna az öcséiddel együtt Párizs utcáira, mint a vándorcigányok.

Elhallgatott, hogy igazságosan és takarékosan szétosszon egy tál szalonnás krumplit, amit a cseléd behozott. Aztán, kanalával Geneviève-re és Colombanra mutatva, így folytatta:

– Látod, ezekből egy pár lesz tavaszra, ha beüt a téli szezon.

A végnek patriarkális szokása volt ez. Az alapító, Aristide Finet, első segédjéhez, Hauchecorne-hoz adta Désirée lányát: ő, Baudu, aki zsebében hét frankkal került a Michodière utcába, feleségül vette az öreg Hauchecorne leányát, Élisabeth-et; most maga is Colombannak akarta adni Geneviève leányát s az üzletet, mihelyt a viszonyok megjavulnak. Csupán aggályoskodása, csökönös becsületessége késleltette ezt a három esztendeje elhatározott házasságot: virágzó állapotban vette át az üzletet, és nem akarta megfogyatkozott vevőkörrel, kétes üzletmenettel továbbadni a vejének.

Baudu tovább beszélt, megismertette Colombant, aki Rambouilletből származott, mint Bauduné apja is; volt is közöttük valami távoli atyafiság. Jó munkás, tíz esztendeje gürcöl a boltban, becsülettel megszolgált a rangját! Különb sem afféle jöttment; apja, az a mulatós Colomban, egész Seine-et-Oise megyében ismert állatorvos; művész a maga mesterségében, de olyan nagy ínyenc, hogy megeszi az utolsó garasát is.

– Az apa ugyan iszákos és szoknyabolond – mondta befejezésül a posztókereskedő –, de a fia, hál'istennek, megtanulta itt, hogyan kell megbecsülni a pénzt.

Amíg beszélt, Denise Colombant és Geneviève-t vizsgálta. Egymás mellett ültek az asztalnál; de nagyon nyugodtak maradtak, pirulás, mosolygás nélkül. A fiatalember belépése pillanatától fogva számított erre a házasságra. Végighaladt a létra fokain, volt inas, fizetett segéd, végül bevonták a család bizalmába és örömeibe, és mindezt türelemmel csinálta végig, óraszabályosságú életet élt, Geneviève-et pedig úgy tekintette, mint valami kitűnő és becsületes üzletet.

Bizonyos volt, hogy megkapja, ezért nem vágyott rá. A leány is megszokta, hogy szeresse, de tartózkodó természetének egész komolyságával és mély szenvedéllyel, melyről magának sem volt sejtelme mindennapi, lapos, szabályos életében.

– Ha szeretik egymást, és nincs akadály... – mondta mosolyogva Denise, hogy kedvesnek mutassa magát.

– Igen, mindig ez a vége a dolognak – jelentette ki Colomban, aki eddig lassan eszegetett, és egy szót sem szólt még.

Geneviève hosszú pillantást vetett rá, aztán ő is megszólalt:

– Csak megértés legyen, a többi megy magától.

Szerelmük a régi Párizsnak e földszinti zugában született. Olyan volt, mint a pincében nőtt virág. A leány tíz esztendeje nem ismert más férfit, az egész napot mellette töltötte, ugyanazok mögött a posztóvég-oszlopok mögött, a sötét bolt háttérében; és délben-este egymás mellett ültek a kúthúvösségű, szűk ebédlőben. Nem lettek volna jobban elrejtve, magukra hagyva a szabad természetben sem, lombokkal fődötten. Csak valami kétely, valami szerelemföltő aggodalom lehetett képes megértetni egyszer a leánnyal, hogy e cinkos homályban mindörökre odaadta magát csak azért, mert üres volt a szíve, és unatkozott az elméje.

De azért Denise mintha valami születő nyugtalanságot vett volna észre abban a pillantásban, amelyet Geneviève vetett Colombanra. Azt felelte hát szíves arccal:

– Ej, akik szeretik egymást, meg is értik egymást.

Baudu eközben nagy komolysággal ügyelt föl az ebédre. Vékonyra szeletelt brie-sajtot osztott szét; aztán a rokonok tiszteletére második csemegét is hozatott be, egy üveg ribiszkebefőttet – ez a bőkezűség láthatólag meglepte Colombant. Pépé, aki eddig kitűnően viselkedett, a befőtt láttára megvadult. Jeanban fölébredt az érdeklődés a házasságról szóló beszélgetés közben; vizsgálgatta Geneviève nénjét, akit túlságosan ványadtnak, túlságosan sápadtnak talált, és magában fekete fülű, piros szemű kis fehér házinyúllal hasonlított össze.

– Elég volt a fecsegésből, helyet a többieknek! – mondta végül a posztókereskedő, jelt adva, hogy fölkeljenek. – Amiért egy kis extrát megengedtünk magunknak, nem szabad mindennel visszaélni.

Most Bauduné, a másik segéd és a kisasszony ültek asztalhoz. Denise újra egyedül maradt, az ajtó közelében ült le, addig is, míg

nagybátyjával elmehet Vincard-hoz. Pépé a lába előtt játszott, Jean pedig újra elfoglalta megfigyelőhelyét a küszöbön. És Denise majd egy óra hosszat érdeklődve nézte a körülötte folyó dolgokat. Néha-néha belépett egy vevő: előbb egy hölgy jött, később még két másik. A bolt megtartotta állott szagát, félhomályát, ahol a régi, becsületes és egyszerű kereskedelem szinte sírt az elhagyatottságtól. De leginkább a Hölgyek Öröme izgatta az utca másik oldalán; a nyitott ajtón át látta a kirakatait. Az ég tovább is felhős maradt, ebben az évszakban szokatlan, esőt ígérő enyhesség áradt el a levegőben; a szürke világosságban, melyben mintha szétporlott volna a napfény, meglevenedett a forgalmas nagyáruház.

Denise-nek úgy rémlett, mintha magasnyomású gőzgépet látna, melynek mozgása még a kirakatokra is kiterjed. Ezek már nem a dél-előtti hideg kirakatok voltak, most mintha fűtötte és megreszkettette volna őket a belső remegés. A közönség nézegette, álldogáló asszonyok szorongtak a tükörablakok előtt, egész mohó, durva tömeg. És a szövetek életre keltek az utca szenvedélyében: a csipkéken remegés futott végig, visszahulltak és izgató titokzatossággal rejtették el az áruház mélyét; maguk a vastag, négyszögletes posztóvégek is lélegzettek, kísértést lehelve; a felöltők még jobban megfeszültek a próbababákon, melyekbe lélek költözött, a nagy bársonyköpeny simulékonyan és langyosan duzzadt föl, mintha eleven vállakat, dobogó mellet, remegő csípőt takarna. De az egész házat hevítő, nagyüzemi forróság kivált a pultok körül tülekedő vásárlóközönségből áradt, melynek jelenlétét a falon át is érezni lehetett. Szakadatlanul dübörgött a működésben levő gépezet, elnyelte a női vevőket, kik megtorlódtak a polcok előtt, elkábultak az árutömegetől, majd a pénztárhoz sodródtak. És mindez gépies pontossággal volt szabályozva, megszervezve; az asszonynép alá volt vetve e fogaskerekek erejének és logikájának.

Denise már reggel óta érezte a kísértést. Megszédítette és vonzotta ez az áruház, mely oly mérhetetlen nagynak tetszett; ahová egy óra alatt több embert látott bemenni, mint ahány Cornaille-nél fél év alatt megfordult; és abban a vágyában, hogy belépjen ide, valami határozatlan félelem is volt, mely még fokozta a kísértés erejét. Ugyanakkor a nagybátyja boltjában valami rossz érzés kerítette hatalmába. Megokolthatatlan lenézés volt ez, ösztönszerű irtózás a régi kereskedelemnek e fagyos odvától. Minden izgalma, nyugtalan érkezése, az a kesernyés

fogadtatás, melyre rokonainál talált, a börtönvilágításban elköltött szomorú ebéd, a haldokló, vén ház álmos magányában való várakozás, mindez néma tiltakozással, az élet és a fény szenvedélyes akarásával egyesült. És bármily jó szíve volt is, pillantása mindegyre visszatért a Hölgyek Öröméhez, mintha a lelkében élő elárúsítónőnek szüksége lett volna arra, hogy fölmelegedjék e nagy forgalom lángolásán.

– No, ezeknek legalább van közönségük – szaladt ki a száján.

De megbánta ezt a szót, mikor észrevette, hogy Bauduék ott vannak a közelben. Bauduné végzett az ebéddel, halottsápadtan állt ott, fehér szemét a szörnyetegre szegezve, bármily lemondó volt is, a néma kétségbeeséstől megduzzadt a szemhéja, valahányszor megpillantotta a rémet az utca túloldalán. Geneviève pedig növekvő nyugtalansággal figyelte Colombant, aki nem sejtván, hogy meglekik, elragadtatva nézte a konfekcióosztály elárúsító kisasszonyait, akiknek pultjait látni lehetett a félemelet tükörablakain keresztül. Baudu, epés arccal, mindössze ennyit mondott:

– Nem mind arany, ami fénylik. Türelem!

A család nyilván eltitkolta ádáz haragját, mely a torkát fojtogatta. Hiúságuk nem engedte, hogy ilyen könnyen kiszolgáltassák magukat a reggel érkezett gyermekeknek. A posztókereskedő végre erőtt vett magán, és elfordult, hogy ne lássa a szemben folyó vásárt.

– No – folytatta –, nézzünk el Vincard-hoz. Az ilyen helyek kapósak, holnap talán már késő lenne.

De mielőtt elindultak, megparancsolta a második segédnek, hogy menjen el a pályaudvarra Denise poggyászáért. Bauduné pedig, akire a leány rábízta Pépét, elhatározta, hogy fölhasználja ezt az időt, és elviszi a kicsikét Gras-néhoz a Csalán utcába, hogy megbeszélje vele a dolgot, és megállapodjanak. Jean megígérte a nénjének, hogy nem mozdul el a boltból.

– Két perc alatt végzünk – jegyezte meg Baudu, míg unokahúgával végigment a Gauillon utcán. – Vincard a selyemszakmára specializálta magát, abban még megy az üzlet valahogy. Persze ő is küszködik, mint mindenki, de ravasz róka, és fenemód fősvény, így aztán csak eltengődik... Mindamellet azt hiszem, hogy vissza akar vonulni a reumája miatt.

Az üzlet az Új kismező utcában volt, a Choiseul köz mellett. Az egészen modernül és fényűzően berendezett, tiszta, világos, de szűk

bolthelyiségben alig volt áru. Amikor Baudu és Denise belépett, Vincard nagyban tanácskozott két úrral.

– Ne zavartassa magát! – kiáltotta a posztókereskedő. – Nekünk nem sürgős, várunk.

És tapintatosan az ajtóhoz húzódva, odahajolt a leány füléhez:

– Az a sovány a Hölgyek Öröme selyemosztályának vezetőhelyetese, a kövér meg egy lyoni gyáros.

Denise megtudta, hogy Vincard át akarja adni az üzletét Robineau-nak, a Hölgyek Öröme alkalmazottjának. Őszinte, nyílt ábrázattal emlegette a becsületszavát, az olyan ember könnyedségével, akit az esküdözés nem hoz zavarba. Azt állította, hogy a cég aranybánya; s a makkegészséges ember abbahagyta a beszédet, nyögdcéscelt és siránkozott, hogy ezek miatt az istenverte fájdalmak miatt el kell dobnia magától a szerencsését. De az ideges és izgatott Robineau türelmetlenül szakította félbe: tudta, milyen válságon mennek át a divatújdonságok, emlegetett egy selyemszaküzletet, melyet megfojtott már a Hölgyek Örömének szomszédsága. Vincard tűzbe jött, és fölemelte a hangját.

– Ördögbe is, annak a számár Vabre-nak persze, hogy meg kellett buknia. A felesége elherdált mindent... Meg aztán mi itt több mint ötszáz méternyire vagyunk, Vabre pedig a Hölgyek Öröme tőszomszédságában volt.

Ekkor közbeszólt Gaujean, a selyemgyáros. A hangok újra elhaláltak. Ő azzal vádolta a nagyáruházakat, hogy tönkreteszik a francia gyáripárt; hárman-négyen szabják a törvényt, korlátlanul uralkodnak a piacon; és arra célzott, hogy csak úgy lehet megküzdeni velük, ha kedvezünk a kiskereskedelemnek, főképpen a szaküzleteknek, mert azoké a jövő. Jelentős hitelt is ajánlott fel Robineau-nak.

– Nézze, hogy bánt magával a Hölgyek Öröme – ismételte. – Kutyába se veszik a szolgálatait ezek a lelketlen kizsákmányolók!... Már rég megígérték magának, hogy első lesz az osztályon, s aztán Bouthemont, aki máshonnan jött, és semmi jogcíme nem volt, egyszerre megkapta ezt a helyet.

Ennek az igazságtalanságnak a sebe sajgott még Robineau szívében. De azért habozott, hogy önállósítsa magát, megmagyarázta, hogy a pénz nem az övé, a felesége örökölt hatvanezer frankot, és neki súlyos aggályai vannak az összeg miatt. Azt mondta, inkább levágja a kezét, semhogy a felesége pénzét balsikerű üzletekbe ölje.

– Nem, nem döntöttem még – mondta végül –, adjanak időt, hogy gondolkozzam, majd beszélünk még a dologról.

– Ahogy tetszik – mondta Vincard kedélyesen, leplezve csalódását. – Nekem nem érdekem, hogy eladjam az üzletemet. Elhiheti, ha ezek a fájdalmak nem kínoznának...

Azzal visszatért az üzlet közepére:

– Mivel szolgálhatok, Baudu úr?

A posztókereskedő, aki félfüllel odahallgatott, bemutatta Denise-t, elmondta róla, amit szükségesnek tartott, azt is, hogy két évig dolgozott vidéken.

– És mert azt hallottam, hogy egyes elárúsítónőt keres...

Vincard adta a kétségbeesettet.

– Ó, micsoda pech! Egy hétig csakugyan kerestem elárúsítónőt, de nincs két órája, hogy felfogadtam egyet.

Elhallgattak. Denise-en megdöbbenés látszott. Ekkor Robineau, aki érdeklődve nézegette, nyilván megsajnálta szegényes külsejéért, és megkockáztatott egy kis útbaigazítást.

– Tudom, hogy nálunk szükség van valakire a konfekció-osztályon.

Baudu nem tudott visszafojtani egy őszinte felkiáltást:

– Maguknál? Azt már aztán nem!

Zavartan elhallgatott. Denise fülig pirult: belépni ebbe a nagyáruházba, ó, ezt sohase merné! És büszkeséggel töltötte el már a pusztá gondolat is, hogy ott lehetne.

– Ugyan, miért ne? – folytatta Robineau meglepetten. – Ellenkezőleg, nagy szerencse volna a kisasszonynak... Azt tanácsolom, jelentkezék holnap reggel Aurélie asszonynál, az osztály vezetőjénél. A legrosszabb, ami történhetik, hogy nem veszik fel.

A posztókereskedő, hogy elrejtse belső felindulását, összevissza kezdett beszélni: ismerte Aurélie asszonyt, vagy legalábbis a férjét, Lhomme pénztárost, azt a kövér embert, aki fél karját úgy vesztette el, hogy elgázolta az omnibusz. Aztán hirtelen visszatért Denise-re:

– Egyébként az ő dolga, nem az enyém... Tehet, amit akar.

Azzal kiment, elköszönve Gaujeantól és Rovineau-tól. Vincard az ajtóig kísérte, újra meg újra kifejezve sajnálkozását. A leány ott maradt az üzlet közepén megfélemlítve; nagyon szeretett volna pontosabb útbaigazítást kapni Robineau-tól. De nem mert szólni, elköszönt ő is, és csupán annyit mondott:

– Köszönöm, uram...

Az utcán Baudu nem szólt az unokahúgához. Gyorsan járt, mintha a gondolatai sodorták volna, a leánynak futnia kellett mellette. A Michodière utcában már éppen betért volna az üzletébe, mikor egy szomszéd boltos az ajtóban állva, odaintette magához. Denise megállt, hogy megvárja.

– Mi baj, Bourras apó? – kérdezte a posztókereskedő.

Bourras prófétafejú, bozontos hajú, szakállas, magas öregember volt, dús szemöldöke alatt szúrós szempár villogott. Bottal és ernyővel kereskedett, javításokat végzett, nyeleket is faragott, s ez művész-hírnevet szerzett neki a környéken. Denise egy pillantást vetett a bolt kirakatára, ahol szabályosan sorakoztak az esernyők és botok. De föl-emelte a szemét, és különösen a ház ejtette csudálkozásba. Romlatag viskó volt, a Hölgyek Öröme és egy nagy, XIV. Lajos korabeli palota között, isten tudja, hogyan került ebbe a szűk részbe, mely majdnem összenyomta két alacsony emeletét. Jobb és bal oldali támaszai nélkül összeomlott volna, tetején megvetemedtek és meghasadoztak a palalemezek, kétablakos homlokzata csupa repedés volt, s a cégtábla szúette fakeretét hosszú rozsdafoltok lepték el.

– Tudja, hogy írt a háztulajdonosnak, és meg akarja venni a házat? – mondta Bourras, lángoló szemét a posztókereskedőre szegezve.

Baudu még jobban elsápadt, és behúzta a nyakát. Elhallgattak, a két ember ott állt egymással szemben, mogorva tekintettel.

– Mindenre el lehetünk készülve – mormogta végül.

Az öreget ekkor elfogta a düh, megrázta haját és dús szakállát.

– Csak vegye meg a házat, négyszeres árat fog fizetni érte!... De esküszöm, hogy amíg én élek, egy követ sem kap meg belőle. Tizenkét évre szól még a szerződéssem... Majd meglátjuk, majd meglátjuk!

Ez hadüzenet volt. Bourras a Hölgyek Öröme felé fordult, melyet egyikük sem nevezett meg. Baudu egy darabig némán csóválta a fejét, aztán átvágott az utcán, hogy hazatérjen, megroggyant lábbal, csak ezt ismételve:

– Ó, Istenem... Ó, Istenem...

Denise, aki hallotta, amit beszélnek, ment a nagybátyja után. Bauduné is éppen ekkor érkezett haza Pépével, tüstént elmondta, hogy Gras-né elvállalja a gyereket, amikor akarják. Hanem Jean eltűnt az imént, s ez nyugtalanította a nővérét. Mikor visszajött

s lelkes arccal, szenvedélyesen beszélt a körútról, Denise olyan szomorúan nézett rá, hogy a fiú belepirult. A poggyászuikat közben elhozták; megbeszélték, hogy fent alusznak majd a padlásszobában.

– Igaz, mi újság Vincard-nál? – kérdezte Bauduné.

A posztókereskedő elmondta hiábavaló útjukat, aztán hozzátette, hogy ajánlottak egy helyet az unokahúguknak, és megvető mozdu-lattal nyújtva ki karját a Hölgyek Öröme felé, ennyit mondott:

– Azoknál ott!

Ez bántotta az egész családot. Este az első terítés öt órakor volt. Denise és a két gyerek újra elfoglalták helyüket Baudu, Geneviève és Colomban mellett. Gázlámpa világította meg a kis ebédlőt, ahol megrekedt az ételszag. Hallgatagon ettek. De a csemegénél Bauduné, aki nem találta helyét, bejött a boltból, és leült az unokahúga mögé. Ekkor aztán kitört a keserűségnek reggel óta fékezett áradata, valamennyien kiöntötték a szívüket, gyalázva a szörnyeteget.

– A te dolgod, tehetsz, amit akarsz – ismételte eleinte Baudu. – Mi nem akarunk befolyásolni... De ha tudnád, micsoda hely az!

Szaggatott mondatokban elbeszélte ennek az Octave Mouret-nak a történetét. Hallatlan szerencséje volt! Ez a fickó Dél-Franciaországból egyszerre Párizsban terem a kalandorok megejtő vakmerőségével, és máris nyakig merül az asszonyhistóriákba, állandóan hasznot hűz a nőkből. Egyszer rajta is kapják – a környéken mai napig emlegetik a botrányt; aztán Hédouinné gyors és megmagyarázhatatlan meghódítása, ami megszerzi számára a Hölgyek Örömét.

– Szegény Caroline – szakította félbe Bauduné. – Rokonom volt szegről-végről. Ó, ha ő életben marad, másképp fordulnak a dolgok. Nem engedné, hogy megfojtsanak bennünket... Mouret ölte meg. Igen, a ház építése közben. Egy reggel, mikor az asszony megnézte a munkálatokat, beleesett egy gödörbe. Három nap múlva már meg is halt. Ő, aki sohasem betegeskedett, olyan egészséges volt, olyan szép!... Ott van a vére a ház kövei között.

Halvány, reszkető kezével a falon át a nagyáruház felé mutatott. Denise, aki úgy hallgatta, mint ahogy a tündérmesét szokás, enyhén megborzongott. Az a félelem, mely reggel óta belévegyült az áruház keltette kísértésbe, talán ennek az asszonynak a véréből származott – és most mintha látta volna is ezt a vért, a pinchelyiség vörös malterébe keveredve.

– Azt mondaná az ember, hogy szerencsét hoz neki – tette hozzá Bauduné, nem nevezve meg Mouret-t.

Hanem a posztókereskedő vállat vont, nem sokat adott ezekre a dajkamesékre. Újra kezdte a történetét, és kereskedelmi szempontból magyarázta meg a helyzetet. A Hölgyek Örömét 1822-ben alapították a Deleuze testvérek. Az idősebbik halálakor Caroline lánya hozzáment egy szövőgyáros fiához, Charles Hédouinhez; később, mikor özvegyen maradt, ennek a Mouret-nak lett a felesége. Ő hozta tehát az áruház felét. Három hónappal a házasság után Deleuze nagybátyja is meghalt, gyermektelenül; úgyhogy mikor Caroline elpusztult a ház alapozásakor, Mouret maradt az egyetlen örökös, a Hölgyek Örömének egyetlen tulajdonosa. Hallatlan szerencséje van!

– Futó eszű ember, veszedelmes bajkeverő, fölforgatja az egész környéket, ha szabadjára engedik! – folytatta Baudu. – Azt hiszem, hogy Caroline-t, aki maga is kissé regényes természetű volt, ennek az úrnak hóbortos tervei foghatták meg... Egyszóval, rávette az asszonyt, hogy vásárolja meg a bal oldali szomszéd házát, aztán a jobb oldalit. Ő maga, mikor egyedül maradt, még két másikat vásárolt; az áruház csak nőtt, egyre nőtt, annyira, hogy most már valamennyiünket felfalással fenyeget!

Denise-hez fordult, de voltaképpen magának beszélt, lázas mohósággal kérődzve ezen a histórián, mely folyton az eszében járt. A családban ő volt az epés ember, a mindig összeszorított öklű heveskedő. Bauduné nem szólt bele többet; mozdulatlanul ült a székén; Geneviève és Colomban szemüket lesütve, szórakozottan szedték föl és eszegették a kenyérmorzsákat. Olyan meleg, olyan fojtott volt a levegő a kis szobában, hogy Pépé az asztalra borulva elaludt, és még Jean szeme is le-lecsukódott.

– Csak türelem – folytatta Baudu, hirtelen haraggal –, majd kitörik a nyakukat ezek a szállhámosok. Mouret válságban van, tudom. Kénytelen volt mindenét rákölteni erre az örült terjeszkedésre és az esztelen reklámozásra. Ezenkívül meg, hogy tőkéhez jusson, az jutott eszébe, hogy legtöbb alkalmazottját rábeszéli; helyezték el nála a pénzüket. De nincs is most egy fillérje sem, és hacsak csoda nem történik, hacsak meg nem háromszorozza a forgalmát, ahogy reméli – majd meglátjátok, micsoda bukás lesz ebből!... Ő, nem vagyok kárörvendő, de azon a napon kivilágítást rendezek, becstületszavamra!

Bosszúvágó hangon folytatta. Azt hihette volna az ember, hogy a Hölgyek Örömeinek bukása visszaállítja majd a kereskedelem meggyalázott méltóságát. Ki látott már ilyet? Egy divatáruház, ahol mindent árulnak! Szóval, bazár! No, de megéri a pénzét a személyzet is: egy rakás széltoló, mind úgy végzik a munkájukat, mintha a kikötőben dolgoznának, az áruval s a vevőkkel nem törődnek, minden szíre-szóra faképnél hagyják a gazdájukat, vagy az dobja ki őket, nincs bennük érzés, nincs erkölcs, nincs művészet! És egyszerre tanúnak hívta Colombant: ő, aki jó iskolában nevelkedett, bizonyára tudja, milyen lassú és biztos módon tanulja ki az ember a mesterség fogásait, ismeri ki csínját-bínját. Nem az a művészet, hogy sokat adjunk el, hanem hogy drágán. Aztán elmondhatja, hogyan bántak vele, hogyan vonták be a családba, hogyan ápolták, mikor beteg volt; mostak rá, javították a holmiját, atyai módon örködtek fölötte, egyszerűen igen-igen szerették!

– Bizony – ismételte Colomban a gazdájának minden felkiáltása után.

– Fiam, te vagy az utolsó ebből a fajtából – jelentette ki Baudu végül elérzékenyedve. – Utánad már nem gyártanak ilyet... Csak te vagy a vigaszom, mert ha ez a tülekedés az, amit most kereskedelemnek neveznek, ahhoz én nem értek, inkább félreállok.

Geneviève félrehajtotta a fejét, mintha sápadt homloka nem bírná a sűrű fekete hajkorona súlyát, s fürkészköz nézett a mosolygó segédre; tekintetében gyanakvás lappangott, szerette volna látni, vajon Colombanban nem szólal-e meg a lelkiismeret, s nem pirul-e ezektől a dicséretektől. De a fiatalember, aki megszokta már a régi kereskedelem alakoskodásait, meg se rezdült, jámbor képe s ravasz vonalú ajka mozdulatlan maradt.

Eközben Baudu még hangosabban kiabált, vádolva ezt a szemközi kirakodást, ezeket a vadembereket, akik egymást gyilkolják a létért való küzdelemben, s végül elpusztítják a családot is. És példaképpen felhozta vidéki szomszédjaikat, Lhomme-ékat: anya, apa, fiú, mindhárman ebben a hodályban dolgoznak, családi életük nincs, mindig másutt vannak, csak vasárnap étkeznek otthon, egyszerűen úgy élnek, mint akinek nincs otthona! Igaz, az ő ebédlője nem nagy, jó volna több napfény és több levegő, de legalább itt folyik le az élete; itt él övéi szeretetétől körülveve. Beszéd

közben körüljáratta szemét a kis szobán, és remegés fogta el arra a be nem vallott gondolatra, hogy azok a vademberek egy napon, ha tönkretették a cégét, kiköltöztethetik ebből az odúból, ahol olyan jó meleg zuga van felesége és leánya között. Bármilyen magabiztosnak mutatkozott is, mikor a végső bukást jósolgatta, lelke mélyén tele volt rémülettel; érezte, hogyan hódítják meg s falják fel apránként az egész környéket.

– Nem azért mondom, hogy elvegyem a kedvedet – folytatta, nyugalmat erőszakolva magára. – Ha az érdekel, hogy lépj be hozzájuk, én mondom neked legelőször: eredj.

– Azt tudom, bácsikám – suttopta Denise zavartan; a keserű kifakadások e forgatagában egyre nőtt a vágya, hogy bejusson a Hölgyek Örömébe.

Baudu az asztalra könyökölt, és farkasszemet nézett vele.

– Mondd csak, hiszen te is szakmabeli vagy, van-e értelme annak, hogy egy közönséges divatáruház mindenfélét kezdjen árusítani? Régen, mikor a kereskedelem még tisztességes volt, a divatáru szövetet jelentett, semmi egyebet. Ma már csak arra van gondjuk, hogy nyakába másszanak a szomszédaiknak, és mindent fölfaljanak. Hiszen ezt panaszolja az egész környék, mert a kis boltok rettenetesen kezdenek szenvedni miatta. Ez a Mouret tönkre teszi őket. Nézd! Bédoré és nővére, a Gaillon utcai rövidárusok már elvesztették vásárlóközönségük felét. Tatin kisasszonynál, a Choiseul közben, már az árleszállításnál tartanak, hogy olcsóságban versengjenek az áruházzal. Már az Új kismező utcában is pusztít a dögvész, az istenverése, mint hallom, a Vanpouille fivérek szücsüzlete már kidőlt a sorból... No, mit szólsz hozzá? A vászonárus fölcsap szőrmésnek. Ez is annak a Mouret-nak az ötlete.

– És a kesztyűk – mondta Bauduné. – Hát nem szörnyűség? Nem átalлт berendezni egy kesztyűosztályt!... Tegnap, amint az Új Szent Ágoston utcában jártam, Quinette olyan nekibúsultan állt az ajtajában, hogy nem is akartam megkérdezni tőle, jól megy-e az üzlet.

– Hát még az ernyők! – folytatta Baudu. – Ez már aztán a teteje mindennek! Bourras meg van győződve róla, hogy Mouret egyszerűen tönkre akarja tenni, mert hát, végtére is, hogy kerül össze az esernyő a szövettel?... No, de Bourras szilárdan áll a lábán, nem engedí megfojtani magát. Fogunk mi még nevetni nemsokára.

Más kereskedőkről is beszélt, szemlét tartott az egész környéken. Néha kicsúszott a száján egy-egy vallomás:

– Ha Vincard megpróbálja eladni az üzletét, valamennyien szedhetik a sátorfájukat, mert Vincard olyan, mint a patkány, akkor hagyja ott a házat, amikor már leomlással fenyeget. – Aztán tüstént megcáfolta magát, álmodozott a kiskereskedők véd- és dacszövetségéről, hogy szembeszálljanak az óriással. Pár perce habozott már, beszéljen-e magáról, hadonászott, szája idegesen rángatózott. Végre rászánta magát.

– Én még idáig nem nagyon panaszkodhatom. Pedig nekem is sok kárt okozott már a gazember! De még csak a női szövetet tartja a kezében, a ruhának való könnyű kelmét, s a köpenynek való erősebbet. A férficikkeket, vadászbarsonyt, libériákat még mindig nálam vásárolják, nem is szólva a flanelről s a puha gyapjúholmikról. Szeretném én látni, van-e ezekből olyan válogatott készlete, mint nekem!... De megüt a guta, ha látom, nyilván azért rakta ide szembe a szövetsztyá-lyát is, hogy engem pukkasszon. Láttad a kirakatát, ugye? Mindig ide teszi a legszebb készárut, posztóvégek közé keretezve – igazi vásári komédiás tempó, hogy becsalogassa az utcalányokat... Becsületemre mondom, szégyellnék ilyen eszközökhöz folyamodni. A Tartós Posztót majd száz esztendeje ismerik, nincs szükség arra, hogy ilyen balekfogókat rakjon az ajtajába. Amíg én élek, a bolt olyan marad, amilyennek átvettem, négy minta lesz kint jobbra-balra, semmi több!

A felindulás erőt vett az egész családon. Egy kis hallgatás után Geneviève mégis megszólalt:

– A vevőink szeretnek minket, papa. Remélni kell... Ma is itt járt Desforges-né és de Boves-né, Martynét pedig várom a flanelek miatt.

– Én – jelentette ki Colomban – Bourdelais-nétől kaptam tegnap rendelést. Igaz, hogy beszélt nekem egy angol seviotról, amit odaát fél frankkal olcsóbban hirdetnek, és úgy látszik, ugyanaz, mint a miénk.

– És ha meggondolom – mormogta Bauduné fáradt hangján –, hogy láttuk azt a céget, mikor még akkora volt, mint egy zsebkendő! Úgy, ahogy mondom, édes Denise, mikor Deleuze-ék megalapították, csak egy kirakata volt, az Új Szent Ágoston utcában, egy közönséges faliszekrény, két vég katon szorongott benne három vég kalikóval. Meg

se lehetett fordulni a boltban, olyan kicsi volt. A Tartós Posztó akkor már több mint hatvan éve állt fönn, és éppen olyan volt, amilyenek ma látod... Ő, megváltozott minden, nagyon megváltozott!

Rázogatta a fejét; lassan ömlő szavaival elmondta élete tragédiáját. A Tartós Posztóban született, szerette még a nedves köveit is, csak benne és általa élt; valaha büszke volt erre a cégre, a környék leggazdagabb, legkeresettebb cégére – és gyötörőde látta, mint növekedik lassan, lassan a lenézett versenytárs, mint emelkedik velük egyenlő rangra, dagad fenyegető óriássá. Örökké nyílt sebe volt ez, lassú halállal ölte a Tartós Posztó megaláztatása; csak valami belső lendítőerő tartotta még benne a lelket, akárcsak a boltban, de érezte, hogy a bolt végső vonaglása az övé is lesz – s az ő élete is kialszik azon a napon, mikor a boltot bezárják.

Hallgattak. Baudu ujjával dobolt a viaszosvásznon. Fáradtságot érzett, és szinte sajnálta már, hogy így kiöntötte ismét a lelkét. Ebben a levertségben egyébként az egész család tovább is elmeredő szemmel tűnődött mostoha sorsán. Sohasem mosolygott rájuk a szerencse. A gyerekek már föl nőttek, a vagyon is kezdett gyarapodni, mikor egyszerre csak meghozta a romlást a konkurencia. Aztán itt volt a rambouillet-i ház is, ez a falusi ház, ahová a posztókereskedő már tíz esztendeje készült visszavonulni; alkalmi vétel volt, mint mondotta, régi épület, amelyet folyton javíttatni kellett; végül rászánta magát, hogy bérbe adja, de a lakók nem fizettek egy garast sem. Utolsó nyereségei erre mentek rá; szőrszálhasogató becsületességében, a régi szokásokhoz való csökönyös ragaszkodásában ez volt az egyetlen szenvedélye.

– No – jelentette ki hirtelen –, adjuk át az asztalt a többieknek... Kár a szót szaporítani!

Mintha csak fölocsúdtak volna. A gáz sziszegett a kis szoba nehéz, fülledt levegőjében. Mind hirtelen felugrottak, megtörve a szomorú csendet. De Pépé olyan jól aludt, hogy a flanelvégekre fektették. Jean ásítózva állt ki újra az utcai ajtóba.

– Egy szó, mint száz, azt teszed, amit akarsz – ismételte Baudu unokahúgához fordulva. – Mi csak elmondjuk neked, hogy áll a dolog, ez az egész... De ami a te dolgod, az a te dolgod.

Sürgette a tekintetével, várta a határozott választ. Denise, aki-ben ezek a történetek még erősebb szenvedélyt ébresztettek

a Hölgyek Öröme iránt, ahelyett, hogy eltérítették volna tőle, megőrizte nyugodt, szelíd arckifejezését, amely mögött a normandiai lányok önfejű akarata rejtőzött. Mindössze ennyit válaszolt:

– Majd elvállik, bácsikám.

És arról beszélt, hogy fölmegey, és korán lefekszik a gyermekekkel, mert igen fáradtak mind a hárman. De alig múlt hat óra, és szívesen maradt még egy darabig a boltban. Beesteledett, az utcára sötétség borult, áztatta a sűrűn szitáló eső, mely már napnyugta óta hullott. Ez meglepte Denise-t: néhány pillanat alatt az egész kociút csupa pocsolya volt, a folyókákban hömpölygött a piszkos víz, vastag, összetaposott sár maszatolta be a járdát, s a csapkodó záporban csak az esernyők zavaros felvonulása látszott, amint felfúvódva, fenyegető, nagy szárnyakhoz hasonlóan össze-összeverődtek a sötétben. Denise először hátrahúzódott, borzongott, szíve még jobban elszorult a rosszul világított boltban, mely most végtelenül gyászosnak látszott. Nedves szellő, a régi városrész lehelete áradt be az utcáról, úgy tetszett, mintha az esernyőkről lecsurgó víz a pultokig áradna, mintha bejönne az utca kövezete, sarastul, pocsolyástul, és végképpen megpenészesítené ezt a salétromtól fehér, ócska földszinti odút. Megjelent előtte az átázott vén Párizs látomása, vacogott a foga, fájdalmas csodálkozással döbbsent rá, hogy milyen dermesztő, milyen csúf ez a nagyváros.

De a kociút túlsó oldalán, a Hölgyek Örömeiben most gyűjtötták meg a gázlámpák mélyre nyúló sorát. És Denise nézte, újra magához vonzotta, szinte melegítette ez a lángoló, fényes tűzhely. A gép még egyre zakatolt, folyvást működött, utolsót szusszantva engedte ki gőzét, míg az elárusítók a szöveteket hajtogatták, és a pénztárosok a bevételt számolták. A bepárasodott ablaküvegeken keresztül a fények zűrzavaros nyüzsgése látszott, egy üzem kusza belseje. A hulló eső függőnye mögött távolabb tolódott és megzilálódott a jelenés, óriási kazánháznak látszott, ahol a fűtők fekete árnyai mozognak a vörösen lobogó kazánok előtt. A kirakatok belevesztek a homályba, csak a csipkék havas fehérsége látszott odaát, amit még elevenebbé tett egy sor gázlámpa homályos üvege; s e templomi háttérből élénken emelkedtek ki a készáruk, az ezüstrókaprémes bő bársonyköpeny kidüllesztett mellű, fejetlen nőnek látszott, aki a záporosöbben valami mulatságra siet Párizs sötétjének leple alatt.

Denise engedett a kísértésnek, előbbre ment az ajtóig, nem törődve a fölfreccsenő vízcseppekkel melyek egészen átáztatták. Ezen az esti órán kohófényével, végképpen megbabonázta a Hölgyek Öröme. A nagyvárosban, mely fekete és néma volt az eső hullása közben, ebben az ismeretlen Párizsban világítótorony módjára lángolt ez az áruházzal, s úgy látszott, mintha egymaga volna a város fénye és élete. Denise a jövőjéről álmodott: sok munka, hogy fölnevelhesse a gyermekeket, és még sok egyéb, nem tudta, mi, távoli dolgok, vágyott rájuk, félt tőlük, s vágyában és félelmében reszketett. Ismét eszébe jutott az az asszony, aki meghalt ennek az épületnek az alapkövei között; félelem fogta el, azt hitte, vérezni látja a fényt; aztán megnyugtatta a csipkék fehérsége, reménység szállt a szívébe, a boldogságnak egész bizonyossága. A szétporló eső eközben lehűtötte a kezét, és lecsöndesítette benne az utalás lázát.

– Ez Bourras – mondta egy hang a háta mögött.

Előrehajolt és meglátta Bourras-t, aki mozdulatlanul állt az utca végén, az előtt a kirakat előtt, ahol Denise reggel azt a leleményes építményt látta esernyőkből és botokból. A magas öregember odasurrant a sötétben, hogy legeltesse a szemét ezen a diadalmas kirakaton; fájdalmas arccal állt ott, nem is érezve az esőt, mely csupasz fejét csapkodta, és lecsurgott fehér hajára.

– Bolond – jegyezte meg a hang –, belébetegszik.

Denise ekkor megfordult, és látta, hogy ismét Bauduék állnak a háta mögött. Akaratuk ellenére, éppen úgy, mint Bourras, akit ostobának találtak, mindegyre visszatértek ide, e látványhoz, mely össze-törte a szívüket. Vadul vágyódtak a szenvedésre. Geneviève halott-sápadt volt, észrevette, hogy Colomban az elárúsító kisasszonyok árnyékait nézegeti, amint a félemelet ablakai előtt elsuhannak; Baudut fojtogatta az ismét feltámadó bosszúvágy, Bauduné pedig halkán sírdogált.

– Ugye, jelentkezel ott holnap? – kérdezte végül a posztókereskedő, akit gyötört a bizonytalanság, ámbar jól tudta, hogy unokahúga is behódolt, mint mindenki más.

A leány habozott, aztán szelíden felelte:

– Igen, bácsikám, ha nem okozok vele túlságosan nagy fájdalmat magának.

2

Másnap Denise már fél nyolckor a Hölgyek Öröme előtt volt. Jelentkezni akart ott, mielőtt a gazdájához kísérné Jeant; a mester messze lakott, a Temple külváros felső részében. De mivel megszokta a korán kelést, túlságosan hamar ment le az utcára: a segítők csak most szállingóztak. Nem akart nevetségessé válni, elbátortalanodva topogott egy darabig a Gaillon téren.

Hideg szél fúj, és felszárította a köveket. Az utcákból, melyeket a hamuszín égből szivárgó, sápadt napfény világított meg, mindenfelől siető segítők bukkantak ki, feltűrt kabátgallérral, zsebre dugott kézzel, meglepve a tél első borzongásától. A legtöbb egyedül jött, és eltűnt az áruházbán, szóra vagy tekintetre sem méltatva mellette siető kollégáit; mások kettesével vagy hármával érkeztek, gyorsan beszéltek, elfoglalták az egész gyalogjárót, és belépés előtt valamennyien ugyanazzal a mozdulattal vetették a folyókába cigarettájukat vagy szivarjukat.

Denise észrevette, hogy a férfiak közül többen is megnézték, miközben elhaladtak mellette. Félénksége nőttön-nőtt, úgy érezte, nem mer utánuk menni, elhatározta, hogy csak akkor megy be, ha már véget ért a bevonulás. Elpirult arra a gondolatra, hogy a kapuban lökdösődjék a sok férfi között. De a felvonulás tovább tartott, és hogy meneküljön a pillantások elől, lassan megkerülte a teret. Visszatérve, a Hölgyek Öröme előtt egy elhanyagolt külsejű, magas, sápadt fiatalembert látott, aki, úgy látszik, szintén negyedórája várakozott ottan, akárcsak ő.

– Kisasszony – kérdezte végre remegő hangon a fiatalember –, maga talán elárúsító a cégnél?

Denise-t nagyon felizgatta, hogy az ismeretlen fiatalember megszólítja, s először nem is felelt.

– Mert tetszik tudni – folytatta még jobban megzavarodva a fiatalember –, szeretném megpróbálni, hátha fölvennének, és maga talán adhatna valami útbaigazítást.

A fiatalember éppen olyan félénk volt, mint ő, és csak azért merté megszólítani, mert érezte, hogy ő is fél.

– Szívesen megtenném – felelte végre Denise –, de én is épp azért jöttem, hogy jelentkezsem.

– Ó, nagyon helyes – mondta a fiatalember teljesen megzavarodva.

Erősen elpirultak. A két félénk teremtés egy pillanatra szemben állott egymással, meghatotta őket helyzetük rokonsága, de mégse mertek hangosan jó szerencsét kívánni egymásnak. Aztán, hogy nem szóltak semmit és egyre nagyobb zavarba jöttek, ügyetlenül elváltak és várni kezdtek újra, ki-ki magában, néhány lépésnyire egymástól.

A segédek még egyre özönlöttek. Denise most már hallotta tréfálkozásukat, amint elhaladtak mellette, egy-egy oldalpillantást vetve rá. Zavara nőttön-nőtt, hogy így az emberek szeme előtt áll, elhatározta, hogy sétál még egy fél órát a környéken, és ekkor megpillantott egy fiatalembert, aki sietve jött a Port-Mahon utca felől, s Denise megállt egy pillanatra. Nyilván valamelyik osztály vezetője lehetett, mert minden segéd köszönt neki. Magas termetű volt, bőre fehér, szakálla ápolat; a szeme óarany színű, tekintete bársonyos; rápillantott a leányra, amint átment a téren. Azzal már be is lépett az áruháza, közömbösen; Denise még mindig mozdulatlanul állt, lelkét fölzaklatta ez a tekintet, különös izgatottság fogta el, melyben több volt a szorongás, mint a gyönyörűség. Határozottan félelmet érzett, lassan végigsétált a Gaillon utcán, aztán a Szent Rókus úton, addig is, míg visszanyeri a bátorságát.

Az a fiatalember több volt, mint osztályvezető, Octave Mouret volt, tulajdon személyében. Nem aludt ezen az éjszakán, mert egy tőzsdedügnök estélyéről jövet vacsorázni ment egy barátjával és két nővel, kiket egy kis színház kulisszái mögött szedtek föl. Begombolt felöltője eltakarta frakkját és fehér nyakkendőjét. Gyorsan fölment a lakására, megmosakodott, átöltözött; s mikor a félemeleten levő dolgozószobájában leült az íróasztalához, már teljesen éber volt, szeme eleven, bőre friss, s olyan hévvel feküdt neki a munkának, mintha tíz órát töltött volna az ágyban. A régi tölgyfa bútorral berendezett és zöld ripsztapétás hatalmas dolgozószobának egyetlen ékesége egy arckép volt, annak a bizonyos Hédouinnének az arcképe,

akiről még egyre beszéltek a környéken. Halála óta Octave kegyelettel őrizte az emlékét, hálásnak mutatkozott azért a vagyonért, melyhez az asszony juttatta, mikor feleségül ment hozzá. Mielőtt nekiült volna, hogy aláírja az íromappájára tett utalványokat, a boldog ember mosolyával pillantott az arcképre. Vagy nem őhozzá jön-e vissza mindig dolgozni, ifjú özvegyi kiruccanásai után, a hálószobákból jövet, ahová a gyönyörűség vágya viszi?

Kopogtak, és nyomban belépett egy fiatalember: magas, sovány, keskeny ajkú, hegyes orrú, egyébként igen korrekt megjelenésű férfi volt, simára fésült hajában már őszülő fürtök mutatkoztak. Mouret fölpillantott, aztán folytatva az aláírást, így szólt:

– Jól aludt, Bourdoncle?

– Köszönöm, igen jól – felelte a fiatalember, otthonosan járkálva a szobában.

Bourdoncle, egy Limoges vidéki szegény gazdaember fia, ugyanakkor kezdte pályafutását a Hölgyek Örömében, amikor Mouret; akkoriban az áruház a Gaillon tér sarkán volt. Igen értelmes és mozgékony ember lévén, akkor még úgy látszott, hogy könnyen fölébe kerekedik társának, aki kevésbé volt komoly, sok hibája mellett hebehurgyának látszott, és nyugtalanító asszonyhistóriákat rebesgettek róla; csak-hogy belőle hiányzott ennek a szenvedélyes provance-inak lángoló értelme, merészsége, lefegyverző kedvessége. Egyébiránt Bourdoncle az okos ember ösztönével meghajolt előtte, engedelmeskedett neki, méghozzá minden küzdelem nélkül, kezdettől fogva. Mikor Mouret azt tanácsolta a segítőknek, hogy fektessék pénzüket a cég üzleteibe, Bourdoncle az elsők között adta át a pénzét, rábízva még egy nagynénjétől váratlanul rászakadt örökségét is; és fokról fokra végigment a létrán: előbb elárúsító volt, aztán helyettes vezető, majd a selyemosztály főnöke, végül a főnök legkedvesebb helytartójává lett, kinek a szavára Mouret legjobban hallgatott; egyike annak a hat érdektársnak, akik úgy segítették a Hölgyek Öröme kormányzásában, mint egy abszolút uralkodót a minisztertanácsa. Mindegyikük más-más üzletágra ügyelt föl. Bourdoncle az általános felügyelettel volt megbízva.

– Hát maga – folytatta bizalmasan a beszélgetést –, jól aludt?

Mikor Mouret azt felelte, hogy le sem feküdt, megrázta a fejét, és azt mormogta:

– Egészségtelen dolog.

– Ugyan miért? – kérdezte a másik vidáman. – Én nem vagyok olyan fáradt, mint maga, barátocskám. A szeme duzzadt az alvástól, egyre nehezkesebb lesz attól a nagy józanságtól... Ugyan mulasson egy kicsit, az majd felkorbácsolja az eszét!

Baráti vitáik örök tárgya volt ez. Bourdoncle eleinte verte a szereit, mert amint mondta, nem hagyták aludni. Most elvből gyűlölte a nőket; házon kívül kétségtelenül voltak találkozásai; de ezekről nem is beszélt, oly kevés helyet foglaltak el az életében. Az áruházban pedig beérte azzal, hogy kiszipolyozza a vásárló asszonyokat, mélységesen megvetve léhaságukat, hogy tönkreteszik magukat holmi ostoba rongyokért. Mouret, éppen ellenkezőleg, úgy tett, mintha el volna ragadtatva tőlük; olvadozott, kedveskedett, egyre újabb szerelmekbe sodródott, mintha az egész női nemet egyetlen öleléssel a karjába zárná, hogy annál jobban elszédítse, és kényre-kegyre hatalmában tartsa.

– Találkoztam ma éjjel Desforges-néval – folytatta. – Gyönyörű volt azon a bálon.

– Nem vele vacsorázott azután? – kérdezte az üzlettársa.

Mouret tiltakozott.

– Ó, hová gondol? Nagyon tisztességes asszony az, kedvesem... Nem, Héloise-zal vacsoráztam, azzal a kicsikével a Folies-ból. Buta liba, de nagyon mulatságos!

Másik csomag utalványt vette elő, és folytatta az aláírást. Bourdoncle tovább járkált. A magas ablakon kipillantott az Új Szent Ágoston utcára, aztán visszajött, és így szólt:

– Tudja-e, hogy egyszer megbosszulják magukat?

– Kik? – kérdezte Mouret, aki már megfeledezett a beszélgetésükről.

– Hát a nők!

Mouret ezen még jobban felvidult, elárulva lobogó érzékisége mélyén rejtőzködő lelki durvaságát. Vállat vont, mintha azt mondaná, hogy valamennyit úgy dobja a földre, mint holmi üres zsákot, mihelyt a segítségükkel megalapozta a szerencséjét. Bourdoncle csökönnyösen ismételte, hideg arccal:

– Megbosszulják magukat... Akad majd egy, aki bosszút áll a többiért – ez sorsszerű.

– Attú ne félj! – kiáltotta Mouret, túlozva a provance-i kiejtését. – Az az asszony még nem született meg, öregem. És ha eljön, no hát...

Fölemelte a tollát, megforgatta, s a levegőbe szúrt vele, mintha láthatatlan szívet akarna átdöfni késsel. A társa ismét járkálni kezdett, mint rendesen, most is meghajolt a főnök tekintélye előtt, ámbar Mouret csapongó lángelméje mindig elképesztette. Bourdoncle, ez a világos gondolkozású, logikus, szenvedélytelen, bukástól sosem fenyegetett ember, még mindig nem értette, mennyire hasonlít a siker az utcalányhoz, nem értette Párizst, mely egy csókban a legvakmerőbbnek adja oda magát.

Hallgattak. Csak Mouret tollának percegése hallatszott. Aztán, a főnök kurta kérdéseire, Bourdoncle tájékoztatta arról a nagyszabású téli divatárúvásárról, amelyet következő hétfőn szándékoznak megnyitni. Óriási vállalkozás volt ez, kockán forgott benne a cég egész vagyona, mert a környék pletykáiban volt valami igazság, Mouret poéta módjára vetette magát a spekulációba, úgy fitogtatta gazdagságát, olyan nagy szükségét érezte a kolosszális méreteknek, hogy végül is minden recsegett-ropogott alatta. Új értelme támadt itt a kereskedelem szónak, valami kereskedelmi szeszélynek látszott ez, mely valamikor nyugtalanította Hédouinnét, és még ma is, az első sikerek ellenére is, elképesztette olykor az érdekelteket. Maguk közt halkán megrótták a gazdájukat, hogy túl gyorsan haladt; vádolták, hogy veszedelmes gyorsasággal nagyobbitotta a raktárakat, mielőtt a vevőközönség kellő növekedésére számíthatott volna; főképpen azért remegtek, mert látták, hogy egy lapra teszi fel a pénztár egész tartalmát, megtölti a helyiségeket egy halom áruval, és egy fillér tartalékot sem őriz meg. Így volt ez a szóban forgó vásárral is: tekintélyes summákat fizetett ki a kőműveseknek, az egész tőke ki volt helyezve, s a tét megint csak: győzni vagy meghalni. És Mouret e rémület közepette megőrizte diadalmas jókedvét, a milliókba vetett rendíthetetlen hitét, akár az a férfi, akit imádnak az asszonyok, és akit nem lehet megcsalni. Mikor Bourdoncle kifejezte abbéli aggodalmát, hogy túlságosan nagyra méreteznek egyes osztályokat, melyeknek üzleti eredményei még kétesek, bizakodóan nevetett és felkiáltott:

– Hagyja csak, barátocskám, még mindig nagyon kicsi a ház.

A másikon látszott a megdöbbenés, nem is próbálta titkolni rémületét. Nagyon kicsi ez a ház! Egy divatáruház, amelynek tizenkilenc osztálya és négyszázhárom alkalmazottja van!

– De még mennyire! – folytatta Mouret. – Másfél év sem telik bele, és kénytelenek leszünk bővíteni... Komolyan gondolok rá. Ma

éjszaka Desforges-né megígérte, hogy holnap összehoz valakivel... Egyszóval, majd beszélünk a dologról, ha a gondolat megérett.

És befejezte az utalványok aláírását, felállt, barátságosan vállon veregette érdektársát, aki csak nehezen tért magához. Mouret-t mulattatta, hogy az óvatos emberek úgy rémülöznek körülötte. Egy nyers őszinteségi rohamában – néha ilyenrel is terhelte bizalmasait – kijelentette, hogy ő voltaképpen zsidóbb a világ valamennyi zsidójánál: apja révén, akihez fizikailag és erkölcsileg hasonlít, olyan fickó rejtőzik benne, aki ismeri a pénz értékét; anyjától meg ideges szeszélyességét örökölte, s ez talán a legnagyobb szerencséje, mert érzi, mennyi legyőzhetetlen erő van abban, hogy olyan hetykén mer mindennek nekivágni.

– Tudja jól, hogy mi tűzön-vízen át magával tartunk – mondta végül Bourdoncle.

Ekkor, mielőtt lementek volna az áruházba, hogy szokásuk szerint körülnézzenek, egy-két részletkérdést megbeszéltek még. Megvizsgálták egy kis, leszakítható lapokból álló füzet mintáját, melyet Mouret eszelt ki nemrégiben az eladások följegyzésére. Észrevette, hogy a divatjamúlt áruk, a „bóvlik” annál gyorsabban kelnek el, minél nagyobb a segédeknek adott jutalék, s új kereskedelmi rendszert alapított erre a megfigyelésre. Ettől fogva érdekeltté tette az eladókat minden cikk eladásában, százalékot adott nekik a legkisebb szövetmaradék, a legjelentéktelenebb tárgy után is, amit eladtak; ez a rendszer fölforgatta a divatáru-kereskedelmet: a segédek között megindult a küzdelem a létért, amiből a tulajdonosok húztak hasznot. Ez a küzdelem egyébként bevált recept lett a keze között, mint szervezési alapelvet állandóan alkalmazta. Elszabadította a szenvedélyeket, szembeállította egymással az erőket, hagyta, hadd egyék meg a nagyok a kicsiket, és hízott az érdekek harcán. A szelvénytömb mintáját elfogadták: fönn, a megmaradó tömbön, valamint a blokkon jelezve volt az osztály és az elárusító száma; aztán szintén kétszeresen, vonalozások voltak a méterszám, az áru megjelölése és az ár számára, az elárusító pedig egyszerűen aláírta a jegyzéket, mielőtt átadta volna a pénztárosnak. Ily módon a lehető legkönnyebb volt az ellenőrzés, csupán egybe kellett vetni azokat a blokkokat, amelyeket a pénztár átadott a leszámoló irodának a segédek kezén maradt tömbökkel. Ezek aztán minden héten megkapták a százalékukat s a jutalékukat tévedés lehetősége nélkül.

– Nem fognak annyit lopni – jegyezte meg elégedetten Bourdoncle.
– Kitűnő volt az ötlete.

– És ma éjszaka még másvalamire is gondoltam – magyarázta Mouret. – Igen, barátom, ma éjszaka, vacsora közben... Egy kis jutalomdíjat akarok adni a leszámoló iroda alkalmazottainak minden tévedésért, amire ráakadnak az eladási jegyzékekben, mikor összevetik őket... tudja, így bizonyosak leszünk, hogy egyetlen tévedést sem hanyagolnak el, sőt, inkább maguk találának ki egy párat...

Elnevette magát, a másik pedig bámulattal nézett rá, Mouret-t boldoggá tette a létért való küzdelemnek ez az új alkalmazása; csodálatosan értett az igazgatási gépezet megteremtéséhez; arról ábrándozott, hogy az egész céget úgy szervezi meg, hogy kihasználhassa a többiek mohóságát tulajdon vágyainak zavartalan és tökéletes kielégítésére. Ha az ember ki akarja csikarni másokból erejük teljes megfeszítését – mondogatta gyakran –, sőt még egy kis becsületességet is ki akar húzni belőlük, akkor először is szemtől szembe kell állítani őket vágyaikkal.

– Nahát menjünk le – folytatta Mouret –, foglalkozni kell azzal a vásárral is... A selyem, ugye, megérkezett tegnap? Bouthemont bizonyosan az átvételnél van.

Bourdoncle utána ment. Az átvétel a pincehelyiségben történt, az Új Szent Ágoston utcai oldalon. Ott, az utcával egy szinten, egy üvegezett rekesz volt, ahová kis kocsikból öntötték az árut. Mérés után az árukötegek egy meredek csúszdán futottak lefelé, melynek tölgyfája és vasalása fényesre csiszolódott a bálák és ládák dörzsölésétől. Minden újonnan érkezett áru ezen a tátongó süllyesztőn át tűnt el; fáradhatatlanul nyelte az áruk tömegét, a behulló szövet úgy sustorgott, mint a folyó. Különösen nagy vásárok idején öntötte a csúsztató a pincehelyiségekbe kiapadhatatlan áradatát, lyoni selymeket, angol gyapjút, flandriai vásznakot, elzászi kalikót, roueni kartont; néha sorba kellett állniuk a társzekereknek; a lecsúszó kötegek olyan tompa zajjal csapódtak a lyuk fenekére, mint a mély vízbe dobott kő.

Mouret arra menőben megállt egy pillanatra a csúszda előtt. Éppen működésben volt, a ládák sorban csúsztak le maguktól, anélkül, hogy látni lehetett volna az embereket, akiknek keze fölülről letaszította őket; mintha csak maguktól zuhantak volna le, sűrűn áradva, egy magasan fekvő forrásból. Aztán a bálák jelentek meg, pörögve maguk körül, mint a legördített kavicsok. Mouret nézte, egy

szót sem szólt. De világos szemében láng villant fel e hozzá özönlő áruzuhatagnak, e percenként ezer és ezer frankot szállító áradatnak láttára. Soha nem érezte még ennyire világosan, milyen harcra vállalkozott. Ezt az áruözönt kell szétszórnia Párizs négy sarkába. Nem nyitotta ki a száját, folytatta körútját.

A széles pinceablakon beszűrődő szürke fényen egy sereg ember vette át a küldeményeket, mások a ládákat feszítették fel, és a kötegeket bontották ki az osztályvezetők jelenlétében. Egy építőállványon sem lehetett nagyobb sürgés-forgás, mint ennek a pincének a mélyén, ebben a föld alatti helyiségben, ahol öntöttvas oszlopok tartották a mennyezetet, és a csupasz falak cementezve voltak.

– Mind megvan, Bouthemont? – kérdezte Mouret, odalépve egy vállas fiatalemberhez, aki éppen egy láda tartalmát vizsgálta.

– Igen, mindnek itt kell lenni – felelte a fiatalember –, de azért az egész délelőttöm rámegy a megszámlolására.

Az osztályvezető egy pillantást vetett a számlára, egy nagy pult előtt állva, melyre az egyik elárusító egymás után rakta le a ládából kivett selyemvégeket. Hátuk mögött több pult is sorakozott, roskadásig rakva áruval, melyet a segédeknek egész kis hadserege vizsgálgatott. Általános kirakodás volt, látszatra kusza szöveghalmaz, melyet halk zsongás közben vizsgálgattak, forgattak, láttak el árcédulával.

Bouthemont, aki híressé vált a maga mesterségében, vidám, kerek képű ember volt, szakálla éjfékete, szép szeme gesztenyeszínű. Montpellier-ben született, mulatós, lármás fiú volt, az eladásnál nem sok hasznát vették, de a vásárlásban nem akadt párja. Apja, akinek odahaza divatkereskedése volt, Párizsba küldte; mikor az öregúr azt gondolta, a gyerek eleget tudhat már ahhoz, hogy az üzletben örökébe lépjen, az kereken kijelentette, hogy sohasem tér haza; és ettől fogva egyre növekvő versengés folyt apa és fiú között; az apa szívvel-lélekkel a maga kis, vidékies üzletének élt, s méltatlankodva látta, hogy egy közönséges segéd háromszor annyit keres, mint ő maga. A fiú élcelődött az öreg elavult fogásain, dicsekedett a keresetével, és felforgatta a házat, valahányszor hazalátogatott. Mint a többi osztályvezető, háromezer frank fix fizetésén kívül ő is százalékot kapott az eladásból. Montpellier-ben meglepetten és illő tisztelettel mondogatták, hogy a fiatal Bouthemont tavaly majdnem tizenötezer

frankot vágott zsebre; s ez még csak a kezdet volt, többen megjósolták a dühöngő apának, hogy ez a szám még nőni is fog.

Eközben Bourdoncle kezébe vette az egyik vég selymet, és szakértő szemmel vizsgálta a szövését. Kék és ezüst szegélyes nyersselyem volt, a híres Párizs Öröme, Mouret ezzel készült a döntő ütökötzetre.

– Csakugyan nagyon jó – mormogta az érdektárs.

– És főképpen még többet mutat, mint amilyen jó – mondta Bouthemont. – Csak Dumonteil tud ilyet gyártani... Az utolsó utamon, mikor összevesztem Gaujeannel, az hajlandónak mutatkozott ugyan száz szövőszéket beállítani erre a mintára, de méterenként huszonöt centime-mal többet követelt.

Bouthemont majdnem minden hónapban kijárt a gyárakhoz, napokat töltött Lyonban, a legelőkelőbb szállodákban lakott, mivel azt az utasítást kapta, hogy bőkezűen bánjon a gyárosokkal. Egyébiránt teljes szabadságot élvezett, úgy vásárolt, ahogy jónak látta, feltéve, hogy minden esztendőben előre megállapított arányban növeli osztályának üzleti forgalmát; és éppen e növekedés után kapta a maga osztalékát. Mindent egybevetve, a Hölgyek Örömeiben az ő helyzete is, mint valamennyi főnöktársáé olyan volt, mint az önálló kereskedőé, a különböző kereskedelmi ágak együttesében, egy óriási kereskedővárosban.

– Szóval ezt eldöntöttük – folytatta –, öt frank hatvannak fogjuk kiírni... Tudja, hogy ez alig éri el a vételárát?

– Igen, igen, öt frank hatvan – mondta élénken Mouret –, és ha magam volnék, veszteséggel adnám el.

Az osztályvezető kedélyesen nevetett.

– Ó, nincs hőbb vágyam... Ez megháromszorozza a forgalmat, és mivel nekem csupán az az érdekem, hogy minél nagyobb legyen a forgalom...

De Bourdoncle komoly maradt, és az ajkát biggyesztette. Ő az egész haszon után kapta a százalékát, neki nem volt érdeke az árak leszállítása. Éppen azért kellett ellenőriznie az árazást, nehogy Bouthemont – pusztán a forgalom számszerű növelését óhajtva – túlságosan kicsi haszonnal árusítson. Egyébként újra elfogták régi aggodalmai e reklámötletekkel szemben, melyeket nem ért föl ésszel. Ki is merte mutatni a vonakodását:

– Ha öt frank hatvanért adjuk, annyi, mintha veszteséggel adnánk el, mert hiszen le kell vonni a költségeinket, márpedig azok tekintélyesek... Ezt mindenütt a világon hét frankért adnák el.

Mouret-t elfutotta a méreg. Tenyerével rácsapott a selyemre, és idegesen kiáltotta:

– Hiszen tudom, éppen azért akarom megajándékozni velem a közönségünket... Igazán, barátom, magának soha nem lesz érzéke a nőkhöz. Értse hát meg, hogy egymás kezéből fogják kitépni ezt a selymet!

– Elhiszem – szakította félbe a csökönyösödő érdektárs –, és minél inkább tépik ki egymás kezéből, annál többet veszünk rajta.

– Vesztünk egy-két centime-ot az árun, elismerem. Hát aztán? Annyi baj legyen! Ezzel szemben idecsábítunk minden nőt, hatalmunkban tartjuk, meghódítjuk, áruink tömegével úgy elszédítjük őket, hogy számolatlanul fogják szórni a pénzüket. Azon fordul meg minden, barátom, hogy lánggra lobbantsuk őket – ehhez pedig olyan árucikk kell, ami elkápráztat, amely korszakot alkot. A többi cikket majd adhatja ugyanannyiért, mint máshol adják, a nők akkor is azt fogják hinni, hogy nálunk olcsóbban veszik. Például a mi Aranybőrünk, ez a hét frank ötvenes tafota, ami mindenütt ugyanennyi, rendkívüli alkalmi vételnek látszik majd, és egymaga kárpótol azért, amit a Párizs Öröme veszítünk... majd meglátja, majd meglátja!

Kezdett ékesszólóvá lenni.

– Érti, azt akarom, hogy a Párizs Öröme egy hét alatt forradalmat csináljon a piacon. Ezzel a fogással alapozzuk meg a szerencsénket, ez megment és népszerűvé tesz minket. Csak erről fognak beszélni, a kék és ezüst sáv híres lesz egész Franciaországban... És majd meghallja, milyen dühösen fognak panaszkodni a versenytársaink. Megint megtépzünk a kiskereskedelmet. Eltemetjük ezeket a zsisib-árusokat, akik reumásan döglődnek pincehelyiségeikben.

A küldeményeket vizsgáló segédek főnökük köré gyűltek, s mosolyogva hallgatták. Szeretett beszélni és diadalmaskodni a vitában. Bourdoncle megint csak engedett. Közben a láda kiürült, két ember egy másikat feszített fel.

– De a gyárosok sem örülnek – mondta ekkor Bouthemont. – Lyonban dühöngenek magára, azt állítják, hogy az olcsó árai tönkreteszik őket... Tudja, hogy Gaujean határozottan hadat üzent nekem? Igen, megesküdt, hogy inkább hosszú lejáratú hiteleket nyújt a kis cégeknek, de az én áraitam nem fogadja el.

Mouret vállat vont.

– Ha Gaujean okoskodik – felelte –, ott marad a porondon... Mit panaszkodnak? Mi rögtön fizetünk, mindent megveszünk, amit gyártanak, igazán a legkevesebb, hogy jutányosabban dolgozzanak... Egyébiránt elég, ha a közönségnek van haszna a dologból.

A segéd a második ládát ürítette, Bouthemont pedig a számlákba mélyedve folytatta a tételek kipipálását. Egy másik segéd a pult végén ráírta a végekre a megállapított árat, s az ellenőrzés befejeztével az osztályvezető által aláírott számát fel kellett vinni a központi pénztárhoz. Mouret nézte még egy darabig a munkát, a nagy nyüzsgést a kirakott áru körül, mely egyre emelkedett, és már-már előntötte a föld alatti helyiséget; aztán egy szót sem szólt többet, és Bourdoncle kíséretében eltávozott, olyan arccal, mint a csapataival elégedett hadvezér.

Lassan végigmentek együtt a föld alatti helyiségeken. Helyenként halvány világosság szüremlett be a pinceablakokon; a sötét zugok mélyén, végig a szűk folyosókon állandóan égtek a gázlámpák. Ezen a folyosókon volt a tartalékáru, a deszkával elkerített pincereszekbe zárták be a különböző osztályok felesleges árukészletüket. A tulajdonos útközben egy pillantást vetett a fűtőkészülékre, melyet hétfőn először kell majd meggyújtani, s a kis tűzoltófülkére, ahol egy nagy vaskalitikába zárt mérőóra volt. A konyha és az étkezőhelyiségek, azaz hogy kisebb termékké átalakított régi pincék, bal felé voltak, a Gaillon tér sarka felé. Végül a pincehelyiség másik végén eljutott a szállítási osztályhoz. Azokat a csomagokat, amelyeket a vevők nem vittek magukkal, ide szállították le, az asztalokon szétválogatták, külön rekeszekben osztályozták, melyek mindegyike Párizs egy-egy városrészét képviselte; aztán egy széles lépcsőn, amely éppen a Tartós Posztóra nyílt, felhordták a gyalogjáró közelében várakozó kocsikra. A Hölgyek Örömeinek gépesített működése közben a Michodière utcára nyíló lépcső szüntelenül ontotta azokat az árukat, melyeket az Új Szent Ágoston utcai csúsztató elnyelt – miután már odafönn keresztülhaladtak az elárusító helyiségek fogaskerekein.

– Champion – szólt Mouret a szállítási osztály főnökéhez, egy sovány, nyugalmazott őrmesterhez –, mért nem szállították el tegnap este azt a hat pár lepedőt, amit egy hölgy két óra tájban vásárolt?

– Hol lakik az a hölgy? – kérdezte az alkalmazott.

– A Rivoli utcában, az Alger utca sarkán... Desforges-né.

Ebben a reggeli órában még üresek voltak a válogató asztalok, a rekeszekben csak az előző napról maradt néhány csomag volt. Míg Champion, előbb egy jegyzéket nézve meg, e csomagok között turkált, Bourdoncle Mouret-t nézte, és azt gondolta, hogy ez az ördögös ember mindent tud, mindennel törődik, még az éjjeli vendéglők asztalainál és a szeretői hálószobájában is. A szállítási osztály főnöke végre fölfedezte a tévedést: a pénztár rossz házsámot adott, és a csomag visszajött.

– Melyik pénztár adta el? – kérdezte Mouret. – Mi? Szóval a 10-es?

Azzal visszafordult a társához:

– A 10-es pénztár, ez Albert, ugye?... Majd váltunk vele egy-két szót.

De mielőtt még körüljárt volna az áruházban, fel akart menni az expedícióba, mely több helyiséget foglalt el a második emeleten. Ide érkezett minden vidéki és külföldi megrendelés; minden reggel felment ide, hogy megnézzze a levelezést. Ez a levelezés két esztendő óta napról napra növekedett. Az expedícióban, mely eleinte csak tíz embert foglalkoztatott, most már több mint harmincra volt szükség. Egyik csoport a leveleket bontotta el, a másik olvasta, ugyanannak az asztalnak két oldalán, ismét mások osztályozták, mindegyiknek sorszámot adtak, ugyanezt a sorszámot viselte egy polc is, miután szétküldték a leveleket a különböző osztályoknak, azok felküldték az árucikkeket, amelyeket a sorszámok szerint a polcra raktak. Most már csak ellenőrizni és csomagolni kellett a szomszédos helyiségben, ahol egész csapat munkás szögezett és kötözött reggeltől estig.

Mouret megkérdezte, mint rendesen:

– Hány levél jött ma reggel, Levasseur?

– Ötszázharmincnégy – felelte a főnök. – Félek, hogy a hétfői vásár után nem lesz elég emberem. Tegnap is alig tudtunk elkészülni.

Bourdoncle elégedetten bólogatott. Nem számított ötszázharmincnégy levélre egy keddi napon. Az asztal körül az alkalmazottak vágták és olvasták a leveleket, szüntelenül zizegett a papír, a polcok előtt pedig hozták és vitték az árut. Ez volt a cég egyik legbonyolultabb és legtekintélyesebb üzletága: itt állandó lázban éltek az emberek, mert a szabály az volt, hogy a reggeli rendeléseket estig mind ki kell hordani.

– Annyi embert kap, Levasseur, amennyire csak szüksége lesz – felelte végül Mouret, aki egy pillantással megállapította, hogy jól folyik a munka. – Tudja, ha sok a munka, nem fukarkodunk az emberekkel.

Fönn, a padlástérben voltak az elárusítónők hálöhelyiségei. De Mouret ismét lement, és belépett a központi pénztárba, mely a dolgozószobája közelében volt. Rézrácsos üvegajtóval elzárt szoba volt ez, melyben egy óriási, falhoz erősített pénzszekrényt lehetett látni. Két pénztáros gyűjtötte ide a bevételt, melyet minden este felhozott Lhomme, a közvetlen eladás főpénztárosa, itt állapították meg a kiadásokat, fizették a gyárosokat, a személyzetet, azt az egész kis világot, amely a cégből élt. A pénztárból nyílt még egy zöld kartotékokkal telirakott helyiség, ahol tíz alkalmazott ellenőrizte a számlákat. Utána még egy iroda következett, a leszámoló iroda: hat fiatalember, fekete pulpitusokra hajolva, hátuk mögött egész sereg üzleti könyvvel, itt állapította meg az elárusítók százalékait, egyeztetve az eladási jegyzékeket. Ez a nemrégiben szervezett iroda rosszul működött.

Mouret és Bourdoncle átmentek a pénztáron és az ellenőrző irodán. Mikor beléptek a másik irodába, a tétlenül nevetgélő fiatalemberek riadtan rezzentek össze. Ekkor Mouret, anélkül, hogy szemrehányásokat tett volna, megmagyarázta azt a rendszert, amely szerint ezután kisebb jutalmat ad nekik minden tévedésért, amire rábukkannak az eladási jegyzékekben; alighogy kitette a lábát, az alkalmazottak felvillanyozva, szenvedélyesen fogtak a munkához, nem nevetgéltek, keresték a hibákat.

A földszinten, az áruházban Mouret egyenesen a 10-es pénztárhoz ment, ahol Albert Lhomme a körmeit tisztogatta vevőkre várva. „Lhomme-dinasztiát” emlegettek, mióta Aurélie asszony, a konfekciósztály főnöke, előbb a férjét dugta be a főpénztárosságba, aztán megkaparintott egy mellékpénztárt a fia számára; ennek a sápadt, rossz hajlamú, nyurga fiúnak sehol nem volt maradása, és igen sok gondot okozott nekik. De a fiatalember elől kitért Mouret: nem volt kedve holmi zsandárkodással megingatni a kedvességébe vetett hitet; ízlésből is, taktikából is megőrizte a szeretetre méltó istenség szerepét. Könyökével csendesen meglökte Bourdoncle-t, ezt a számembert, akit rendszeren meg szokott bízni az ítéletek végrehajtásával.

– Albert úr – mondta ez szigorúan –, már megint rosszul írt fel egy címet, a csomag visszajött... Ez túrhetetlen!

A pénztáros jobbnak látta védekezni, bizonyságul hívta a szolgát, aki a csomagot készítette. Ez a szolga, név szerint Joseph, szintén a Lhomme-dinasztiához tartozott, mert tejestestvére volt Albert-nek, és Aurélie asszony befolyásának köszönhető az állását. Mikor a fiatalember ki akarta csikarni belőle, hogy a vevő volt a tévedés oka, hebegni kezdett, csavargatta kecskeszakállát, mely megnyújtotta sebhelyes arcát, küzdött benne a régi katona lelkiismeretessége és a pártfogói iránt érzett hála.

– Ugyan hagyja már békén Joseph-et – förmedt rá végül Bourdoncle –, és főképpen ne feleseljen... Jó szerencséje, hogy tekintettel vagyunk az édesanyja érdemeire.

De e pillanatban odaszaladt Lhomme. A kapu közelében levő pénztárból láthatta a fiát, mely a kesztyűosztályon volt. Az ülő életmódtól elnehezült, galambősz embernek lágy vonású, semmitmondó arca volt, mintha elkoptatta volna a szüntelenül számlált pénz rávetődő fénye. Levágott karja egyáltalán nem zavarta ebben a munkájában, sőt csudájára jártak, mikor összeszámolta a bevételt, oly gyorsan csúsztak át a bankjegyek és az ércpénzek megmaradt bal kezén. Egy chablisi adószedő fia volt; mikor Párizsba került, a Borkikötő egyik kereskedője alkalmazta írnoknak. Később a Cuvier utcában, ahol lakott, elvette a házmesterének, egy kis elzászi szabónak a leányát, és ettől a naptól fogva alázatosan szolgálta a feleségét, akinek kereskedői képességei nagy tisztelettel töltötték el. Az asszony több mint tizenkétezer frankot keresett a konfekcióosztályon, neki meg mindössze ötezer frank fix fizetése volt. És az a tisztelet, amelyet az asszony iránt érzett, aki ilyen összegeket hoz a házhoz, a fiára is kiterjedt, mert az is tőle származott.

– Mi az? – mormogta. – Albert valami hibát követett el?

Ekkor, szokása szerint, közbeszólt Mouret, hogy a jóságos fejedelem szerepét játssza. Mikor Bourdoncle félelmetessé tette magát, ő a népszerűségét ápolta.

– Ej, semmisség – mormogta. – Kedves Lhomme, a maga Albert fia kissé szeleburdi; bizony példát vehetne az apjáról.

Aztán másra terelte a szót, és még kedvesebbnek mutatkozott.

– Hát a múltkori hangverseny?... Jó helye volt?

Az öreg pénztáros fehér arca kipirult. Egyetlen szenvedélye a zene volt, titkos szenvedély, amelyet magányosan elégitett ki, színházakba, hangversenyekre, énekpróbákra járva, hiányzó karja ellenére vadászkürtön játszott, egy ötletes fogószerkezet segítségével.

Mivel a felesége utálta a lármát, esténként posztóval burkolta be a hangszerét, és még így is elragadtatva élvezte azokat a különös, fojtott hangokat, amelyeket kicsalt belőle. Családi életük kényszerű rendetlenségében a zenéből teremtett magának csöndes magányt. Ez meg a pénztárában levő pénz – egyéb ránézve nem volt a világon, a felesége iránt érzett bámulaton kívül.

– Nagyszerű helyem volt – felelte ragyogó szemmel. – Ön nagyon jó hozzám, Mouret úr.

Mouret, kinek személyes gyönyörűsége telt a szenvedélyek kielégítésében, odaadta néha Lhomme-nak azokat a jegyeket, amelyeket a védnőkhölgyek sóztak a nyakába. És végképp elbűvölte az öreget, mikor így szólt:

– Ó, Beethoven, ó, Mozart... Micsoda muzsika!

Feleletet sem várva eltávozott, és csatlakozott Bourdoncle-hoz, aki éppen megkezdte körútját az osztályokon. A központi csarnokban, egy üvegtetejű belső udvaron, volt a selyemosztály. Előbb mind a ketten az Új Szent Ágoston utca felé eső folyosón haladtak végig, melyet egészen elfoglalt a fehérneműosztály. Semmi rendellenes dolog nem tűnt a szemükbe, lassan haladtak el a tisztelettudó segítők között. Aztán befordultak a tarka pamutáru- és kötöttáruosztályra, ahol ugyanilyen rend volt. De a gyapjúosztályon, a Michodière utcára merőlegesen visszakanyarodó folyosón, Bourdoncle újra felvette hóhérszerepét, megpillantva egy fiatalembert, aki az átmutatott éjszakától összetörten a pulton ült. A fiatalember, név szerint Liénard, egy gazdag angers-i divatárus fia lehajtott fejjel hallgatta a szemrehányásokat – lusta, nemtörődöm és gyönyörhajhászó életében az lévén egyetlen félelme, hogy apja visszahívja vidékre. Ettől fogva olyan sűrűn hulltak a megjegyzések, mint a jégeső, a Michodière utcai csarnokra zúdult az egész vihar: a posztóosztályon egy fizetéselen elárúsító, a kezdők közül, akik benn háltak a maguk osztályán, este tizenegy után vetődött haza; a rövidáru-osztályon rajtakapták a vezetőhelyettest, hogy cigarettázik a pincében. A kesztyűosztályon már elemi erővel tört ki a vihar, s csapkodott a cégnél még ritka párizsi alkalmazottak egyikének, a „jóképű Mignot”-nak a feje fölött – így nevezték egy hárfatanárnő lecsúszott, törvénytelen fiát. Az volt a bűne, hogy botrányt csapott az étkezőben, az ételre panaszkodva. Minthogy három terítés volt, egyik fél tízkor, másik

fél tizenegykor, a harmadik fél tizenkettőkor, azt magyarázgatta, hogy ő, aki a harmadik terítésnél kerül sorra, mindig a mártás alját kapja, és megcsonkított adagokkal kell beérnie.

– Micsoda, nem jó a koszt? – kérdezte csodálkozó arccal Mouret, végre kinyitva a száját.

Mindössze másfél frankot adott naponként és fejenként a konyhafőnököknek, egy rettenetes auvergne-inek, aki még így is szeret éjtette, hogy megtöltse a zsebeit; és az étel valóban gyalázatos volt. De Bourdoncle vállat vont: egy konyhafőnököknek, akinek négyszáz ebédet és négyszáz vacsorát kell felszolgáltatnia, még hozzá három csoportban, igazán nincs ideje arra, hogy a szakácsművészet finomságaival pepecseljen.

– Mindegy – szólalt meg újra a jólelkű tulajdonos –, azt akarom, hogy minden alkalmazottunk egészséges és bőséges ételt kapjon... Majd beszélek a főnökkel.

Ezzel a Mignot panasa el volt temetve. Mouret és Bourdoncle ekkor visszatértek kiindulópontjukra, megálltak a bejárati ajtó közelében, az esernyők és nyakkendők között, s meghallgatták az áruház őrizetével megbízott négy felügyelő egyikének jelentését. Jouve apó – a Constantine-nál kitüntetett egykori kapitány, nagy húsos orrú, fenségesen kopasz, még mindig jóvágású férfi – bejelentett egy eladót, aki egy egyszerű figyelmeztetésre azzal válaszolt, hogy őt vén totyakosnak nevezete; az elárúsítót azonnal elbocsátották.

Az áruház még üres volt, vevők nem jöttek. Csak a környékbeli háziasszonyok haladtak át az elhagyatott folyosókon. A kapunál az a felügyelő, aki az alkalmazottak érkezését jegyezte, éppen most csukta be a könyvét, és külön felírta a későn jövőket. Ilyenkor álltak be az eladók a pultjaik mögé, ahol a szolgák már öt óra óta söprögettek és törülgettek. Mindenki felakasztotta a kalapját és a felöltőjét, ásítást nyomva el, álomtól még sápadt arccal. Többen beszélgettek, a levegőbe bámultak, mintha biztatnák magukat az új munkanapra: mások sietség nélkül húzták le a zöld zsávolyt, amivel előző este betakarták az összehajtogatott árucikkeket; az egész áruház tiszta és rendes volt, csöndesen ragyogott a vidám reggel derűjében, addig is, míg az árusítás tülekedése újra el nem torlaszolja, majdhogy meg nem fojtja a vásznak, posztók, selymek és csipkék zuhatagával.

A központi csarnok eleven fényében, a selyemosztályon két fiatalember beszélgetett halkán. Egyikük – kis termetű és megnyerő,

keménykötésű, de rózsás arcú fiú – különböző színű selymeket próbálgatott összepárosítani egy belső kirakat számára. Hutinnek hívták, egy yveot-i kávé fia volt, és másfél esztendő alatt az első elárusítók közé küzdötte fel magát, de simasága, hízelkedő udvariaskodása mohó vágyat takart: megevett volna mindent, felfalt volna mindenkit, étvágy nélkül is, pusztá élvezetből.

– Hallja, Favier, én felpofoztam volna a maga helyében, szavamra – mondta a másiknak, egy epés arcú, nagy, sárga, szikkadt fiatalembernek, aki egy besanconi takácsfamíliából származott; ebben a fiatalemberben semmi vonzó nem volt, nyugtalanító szándékait hideg arcával leplezte.

– Pofozkodással ugyan nem sokra megy az ember – mormogta nyugodtan. – Jobb várni.

Robineau-ról beszéltek, aki a segédekre ügyelt fel, míg az osztály vezetője a pinchelyiségben tartózkodott. Hutin titokban áskálódott a helyettes vezető ellen, mert a helyére kívánczolt. Hogy megsértse és távozásra bírja, azt eszelte ki, hogy amikor felszabadult a neki ígért vezetői állás, kívülről behozta Bouthemont-t. Robineau azonban állta a sarat, és most lépten-nyomon fellángolt közöttük a harc. Hutin arról álmodozott, hogy fellázítja ellene az egész osztályt, s gyűlölködésével végül is kipiszkálja onnét. Egyébként szokott kedvességével folytatta mesterkedéseit, kivált Favier-t uszította, aki az eladók sorában utána következett, s látszólag engedett a befolyásának, bár időnként megmakacsolta magát, amiből sejteni lehetett, hogy titokban ő is folytatja a maga hadjáratát.

– Pszt! Tizenhét! – mondta hirtelen a kollégájának, hogy e megbeszélt jelszóval figyelmeztesse Mouret és Bourdoncle közeledésére.

Azok valóban folytatták ellenőrző körútjukat a csarnokon át. Megálltak, érdeklődtek Robineau-tól a feltornyozott dobozokban levő bársonykészletről, mely teljesen elfoglalt egy asztalt. Mikor az azt felelte, hogy szűkében vannak a helynek, Mouret mosolyogva kiáltott fel:

– Hát nem mondtam, Bourdoncle, hogy kicsi a ház? Egyszer le kell majd romboltatni a falakat egészen a Choiseul utcáig. Meglátja, milyen tolongás lesz itt a jövő hétfőn!

E vásárral kapcsolatban, melyre az összes osztályokon készültek, újabb kérdéseket intézett Robineau-hoz, és parancsokat adott neki. De

beszéd közben Hutint figyelte, aki lassan rakosgatta a kék selymeket a szürke és sárga selymek mellé, aztán hátrált, hogy megítélhesse a színárnyalatok összhangját. Mouret egyszerre csak beleszólt a munkájába:

– Ugyan, miért akarja kímélni a szemet? – kérdezte. – Ne féljen, vakítsa el... Nézze: pirosat, zöldet, sárgát!

Kézbe vette a végeket, dobálta, gyúrte őket, kápráztató színskálákat alkotott belőlük. Valamennyien elismerték, hogy a gazdájuk Párizs legelső kirakatrendezője, valósággal forradalmi kirakatrendező, aki a kirakatkészítés tudományában megalapította a nyersnek és az elképesztőnek az iskoláját. Leomló tömegeket kívánt, melyek mintha véletlenül buktak volna ki a fölfeszített szekrényekből: azt akarta, hogy egymást felfokozva, a legéőbb színekben lángholjanak. Hadd égjen a nők szeme, mondta, amikor elhagyják az áruházat. Hutin épp ellenkezőleg, az árnyalatokban keresett szimmetria és dallamosság klasszikus iskolájának híve volt, s csak nézte, micsoda szövet-tűzvést támaszt a főnöke az asztal közepén; bírálgatni nem merte, de ajkát elbiggyesztette, mint a művész, akinek meggyőződését sérti a színeknek ez a tobzódása.

– Tessék! – kiáltotta Mouret, mikor elkészült. – Hagyja így... Majd meglátja, hogy buknak rá hétfőn a nők.

Mikor csatlakozott Bourdoncle-hoz és Robineau-hoz, éppen odaért egy nő, s néhány pillanatig mozdulatlanul, elfulladva állt ez előtt a kirakat előtt. Denise volt. Majd egy óra hosszat tétovázott az utcán, nem bírván erőt venni szörnyű félelmén, míg végre elszánta magát. De annyira elvesztette a fejét, hogy a legvilágosabb magyarázatokat sem értette meg, és a segítők, akiktől hebegve kérdezte, merre találja Aurélie asszonyt, hiába mutatták meg neki a félemeletre vezető lépcsőt, megköszönte, aztán balra fordult, ha azt mondták, jobbra menjen, úgyhogy tíz perce járt-kelt már a földszinten, osztályról osztályra, az elárúsítók rosszmájú kíváncsisága és kelletlen közömbössége közt. Menekült volna is, meg maradt volna is, hogy kibáméskodja magát. Úgy érezte, elveszett, parányivá zsugorodott a szörnyetegnek, a még nyugvó gépezetnek a belsejében; reszketett, hogy őt is magával ragadja a mozgás, amely már remegteti a falakat. Ha a Tartós Posztóra gondolt, a sötét és szűk boltocskára, még hatalmasabbnak látta ezt a nagyáruházat, mely aranyos fényekben úszó, szobrokban, terekben utcákban bővelkedő városhoz hasonlított, ahol – úgy érezte – sosem fogja kiismerni magát.

De mind ez ideig nem merészkedett még be a selyemosztály csarnokába, melynek magas, üveges mennyezete, fényűző helyiségei, templomi külseje megfélemlítette. Mikor végre belépett, hogy megmeneküljön a fehérneműosztály nevető segédeitől, szinte belebotlott Mouret kirakatába, és minden rémülete ellenére fölbredt benne a nő, hirtelen kipiruló arccal, önfeledten bámulta a selymek lángoló tűzvézét.

– Nézd csak – mondta nyersen Hutin Favier fülébe –, ez az a kis cafat, akit a Gaillon téren láttunk.

Mouret-nak, ámbár úgy tett, mintha Bourdoncle-ra és Robineau-ra figyelne, roppantul hízelgett a szegény leány elragadtatása, mint ahogy egy márkinőnek is kellemes izgalmat okoz egy arra haladó kocsis durva vágya. Denise azonban fölneézett, s hogy ráismert arra a fiatalemberre, akit osztályvezetőnek nézett odalent, még nagyobb lett a zavara. Úgy rémlett neki, hogy a férfi szigorúan néz rá. Ekkor, azt se tudva már, hogyan menjen el, tájékozatlanságában ismét odafordult a szeme elé kerülő segédhez, s megszólította a közelében álló Favier-t:

– Kérem szépen, hol találom Aurélie asszonyt?

Favier kemény hangján, kelletlenül csak ennyit mondott:

– A félemeleten.

Denise sietett megköszönni, hogy ne álldogáljon már ennek a sok férfinak a szeme előtt, és ismét hátat fordított a lépcsőnek, mikor Hutin engedett a nők iránt érzett természetes kedvességének. Az előbb még kis cafatnak nevezte, de most legszebb kereskedősegédi mosolyával megállította:

– Nem arra, kisasszony, erre, erre... Erre tessék...

Még tett is előtte néhány lépést, odavezette a lépcső aljához, amely a csarnok bal oldalán volt. Ott meghajtotta a fejét, és rámosolygott azzal a mosollyal, amelyet a nők számára tartogatott.

– Fönn balra forduljon... Szemközt van a konfekcióosztály. – Ez a cirógató udvariasság mélyen meghatotta Denise-t. Mintha testvéri segítséget kapott volna. Föltekintett, jól megnézte Hutint, és amit látott, nagyon meghatotta: a csinos arc, a tekintet, melynek mosolygása eloszlatta a félelmét, a hang, melyet vigasztalónak és szelédnek érzett. Szíve hálával telt meg, és érzelmeit beleöntötte abba a pár összefüggéstelen szóba, amelyet izgalmában el tudott hebegni.

– Nagyon jó hozzám... Ne fáradjon... Ezerszer köszönöm.

Hutin már visszatért Favier-hoz, s halkán odasúgta nyers hangján:

– Micsoda girhes kis nő, he?

Odafönn a leány mindjárt a konfekciósztályra ért. Tágas helyiség volt, körben magas, faragott tölgyfa szekrények álltak benne; tükörablakai a Michodière utcára nyíltak. Öt vagy hat selyemruhás nő szorgoskodott beszélgetve, igen kacér jelenségek voltak fodorított furtjeikkel, visszahajtott krinolinjukban. Egyikük, egy hosszú fejű, nagy, sovány nő, aki úgy mozgott, mint egy elszabadult kanca, most odatámaszkodott egy szekrényhez, mintha máris összetörte volna a fáradtság.

– Hol van, kérem, Aurélie asszony? – ismételte meg Denise.

Az elárusítónő nem felelt, megvetően mérte végig szegény ruháját, aztán egyik társához fordult, egy kis termetű, betegesen fehér húsú, finnyás és ártatlan arcú leányhoz, és megkérdezte:

– Vadon kisasszony, nem tudja, hol van a vezető?

A leány éppen körgallérokat rendezgetett nagyság szerint, és még a fejét sem méltóztatott fölemelni.

– Nem, Prunaire kisasszony, fogalmam sincs – vetette oda foghegyről.

Csend lett. Denise nem mozdult, és amazok ügyet sem vetettek rá. De aztán, hogy várt néhány pillanatig, nekibátorodott, s újból megszólalt:

– Gondolják, hogy hamarosan visszatér?

Ekkor a vezetőhelyettes, egy sovány, csúnya teremtés, akit eddig nem látott, egy kiugró állú, durva hajú özvegyasszony, odakiáltott neki egy szekrény mellől, ahol az árcédulákat ellenőrizte:

– Várjon, ha személyesen akar vele beszélni.

És egy másik elárusítónőhöz fordulva, megkérdezte:

– Nincs az áruátvételnél?

– Nem, Frédéricné, nem hiszem – felelte a leány. – Semmit sem mondott, nem lehet messze.

Denise, hogy ilyenformán felvilágosították, csak álldogált tovább. Volt ugyan ott néhány szék a vevők számára, de mert nem kínálták helyet, nem mert odahúzni egyet, bár zavarában alig állt a lábán. A kisasszonyok persze megszimatozták benne az állásért jelentkező elárusítót, a szemük sarkából méregették, vetköztették, jóindulat nélkül, némán és ellenségesen, mint amikor az asztal körül ülők kellenül húzódnak összebb, hogy helyet szorítsanak a kintről jövő éhes

embereknek. Zavara egyre nőtt, lassan átment a helyiségen, és kinézett az utcára, csak hogy éppen csináljon valamit. Tekintete éppen a Tartós Posztó mállott homlokzatára, halott kirakataira esett; oly rútnek, oly szerencsétlennek látszott az az üzlet innét, a fényűzés, az élet birodalmából, hogy valami bűnbánatféle végképpen összeszorította a szívét...

– Mondja – súgta a nagy Prunaire a kis Vadon-nak –, látta, milyen a cipője?

– Hát még a ruhája! – suttogetta a másik.

Denise még mindig az utcát nézte, és érezte, hogy a háta mögött izekre szedik. De nem haragudott, egyiküket sem találta szépnek, sem a nagyot, a lónyakába lógó vörös fürtjeivel, sem a kicsit, azzal az aludttej színével, mely ellágyította lapos, csonttalannak látszó arcát. Clara Prunaire, a vivet-i erdővidéken lakó fapapucskészítő lánya, akit megrontottak az inasok a Mareuil kastélyban, mikor a grófné odavette fehérneműt javítani, később egy langres-i üzletből került ide, és a párizsi férfiakon állt bosszút, amiért Prunaire apó kékre rugdalta. Marguerite Vadont, aki Grenoble-ban született, ahol a családjának vászonkereskedése volt, azért kellett a Hölgyek Örömebe küldeni, hogy Párizsban titkolhassa el megtévelyedését: azt a fiúgyermeket, akihez úgy véletlenül jutott hozzá. Igen jól viselte magát, s úgy volt, hogy később visszatér a szülővárosába, átveszi szülei üzletét, és feleségül megy egy unokafivéréhez, aki vár rá.

– No – folytatta halkán Clara –, ez se fogja itt sokra vinni.

De elhallgattak; egy negyvenöt éves forma asszony lépett be. Aurélie asszony erősen fűzött, természetes hölgy volt, fekete selyemruhájának dereka csak úgy feszült a vállak és a kebel tömör gömbölyűségében, és páncélként ragyogott. Sötét fürtjei alatt nagy, mozdulatlan szeme, szigorú szája, széles és kissé lelotyanó arca volt; főnöki méltóságában úgy felduzzadt a képe, mint egy kövér cézármaszk.

– Vadon kisasszony – mondta ingerült hangon –, hát nem küldte vissza tegnap a műhelybe annak a testhezálló köpenynek a modelljét?

– Valamit igazítani kellett rajta, asszonyom – felelte az elárúsító kisasszony –, és Frédéricné magánál tartotta.

A helyettes ekkor elővette a modellt egy szekrényből, és a magyarázkodás tovább tartott. Mindenki meghajolt Aurélie asszony előtt, mikor a tekintélyét védelmezte. Igen hiú volt, nem is engedte, hogy Lhomme-nak nevezzék, bosszantotta ez a név; letagadta az apja

kapuspáholyát, úgy beszélt az öregről, mint önálló szabómesterről – csak a simulékony, hízelgő kisasszonyokkal szemben volt elnéző, akik leborultak előtte bámulatukban. Egészen elsavanyodott abban a konfekcióműhelyben, melyet valamikor önállóan akart vezetni, folyton üldözte a balszerencse, elkeseredve látta, hogy bár volna ereje a vagyonosodáshoz, állandóan üldözi a balszerencse; még ma is, a Hölgyek Örömeiben elért sikerek után is – évenként tizenkétezer frankot keresett –, úgy látszott, hogy haragszik a világra, és durván bánt a kezdőkkel, mint ahogy vele is durván bánt kezdetben az élet.

– Elég volt a beszédből – mondta végül szárazon. – Maga sem okosabb a többenél, Frédéricné... Csinálják meg rögtön azt a javítást.

E vita közben Denise már nem nézett az utcára. Sejtette ugyan, hogy ez a hölgy Aurélie asszony, de nyugtalanította kitörése, állt tovább, várt. Az elárúsítónők boldogan, hogy összeveszejtették az osztály vezetőjét a helyettesével, látszólag tökéletes közönnyel tértek vissza a munkájukhoz. Eltelt néhány perc, senkiben sem volt annyi könnyörületesség, hogy a leányt kimentse zavarából. Végre is maga Aurélie asszony vette észre, és csodálkozván, hogy mozdulatlanul áll, megkérdezte tőle, mit óhajt.

– Aurélie asszonyt keresem.

– Én vagyok.

Denise-nek kiszáradt a szája, fagyos volt a keze, olyan félelem fogta el, mint régen, gyermekkorában, mikor reszketett, hogy megverik. Eldadogta a kérését, de újra kellett kezdenie, hogy érthetően mondja el. Aurélie asszony csak nézte nagy, merev szemével, anélkül, hogy császári maszkján csak egy vonás is kegyeskedett volna ellágyulni.

– Hány éves maga tulajdonképpen?

– Húsz.

– Micsoda, húsz? Hiszen tizenhatnak sem látszik!

Az elárúsító kisasszonyok újra felkapták a fejüket. Denise sietve tette hozzá:

– Ó, nagyon erős vagyok.

Aurélie asszony rándított egyet széles vállán, aztán kijelentette.

– Istenem, beírni éppen beírhatom... Beírunk mindenkit, aki jelentkezik. Prunaire kisasszony, adja ide a jegyzéket.

Nem találták meg mindjárt, Jouve felügyelőnél lehetett. Míg a hosszú Clara érte ment, odaért Mouret, még mindig Bourdoncle kíséretében. Körüljárták már a félelemeti helyiségeket, átmentek

a csipke-, a sál-, a prém-, a bútor- és a fehérneműosztályon, s a konfekciónál végeztek. Aurélie asszony félrevonult, s pár perc alatt megbeszélte velük egy felöltőrendelést, amelyet egy párizsi nagyvállalkozónak akart adni. Rendesen közvetlenül vásárolt és saját felelősségére, de fontos vételeknél mégis inkább megkérdezte a vezetőséget. Bourdoncle aztán elmondta neki Albert fiának legújabb hanyagságát, ami, úgy látszott, elkeseríti: ez a gyerek sírba viszi; az apja legalább, ha nem is valami lángész, tisztességesen viseli magát. Sok bajt okoz neki néha ez a Lhomme-dinasztia, melynek kétségbevonhatatlanul ő volt a feje.

Eközben Mouret meglepődve pillantotta meg újból Denise-t, odahajolt Aurélie asszonyhoz, hogy megkérdezze, mit csinál itt ez a leány; s mikor az asszony azt felelte, hogy elárúsítónak jelentkezik, Bourdoncle az asszonyok iránt érzett megvetésében szinte elfulladt a kívánság hallatára.

– Még mit nem – mormogta –, tréfának is rossz. Nagyon csúnya.

– Annyi bizonyos, hogy semmi szép sincs rajta – mondta Mouret, nem mervén védelmezni, bár még most is meg volt hatva, hogy a lány olyan elragadtatva bámulta meg odalent a kirakatát.

De közben meghozták a jegyzéket, és Aurélie asszony visszatért Denise-hez. A leány határozottan nem tett jó benyomást. Igen tiszta volt, vékony, fekete gyapjúruhájában; a szegényes öltözéken nem szoktak fennakadni, mert a cég adta az egyenruhát, az előírt selyemöltözetet; csakhogy Denise nagyon gyöngének látszott, és szomorú volt az arca. Nem kívánták meg, hogy a lányok szépek legyenek, de azt igen, hogy kellemes legyen az arcuk a vásárlóközönség miatt. Denise már azt se tudta, melyik lábára álljon e hölgyek és urak vizsga pillantásai alatt, akik úgy nézegették, méregették, mint a kancát, melyre parasztok alkudoznak a vásáron.

– Neve? – kérdezte a főnök, tollat véve a kezébe, s nekikészült az írásnak az egyik pult sarkán.

– Denise Baudu.

– Hány éves?

– Húszéves és négy hónapos.

Bátortalanul fölnezt Mouret-ra, erre a vélt osztályvezetőre, akivel minduntalan összetalálkozott, s akinek a jelenléte megzavarta, aztán megismételte:

– Nem látszik meg rajtam, de nagyon erős vagyok.

Mosolyogtak. Bourdoncle türelmetlenül nézegette a körmét. Különben a mondatot bátorlalanító hallgatás fogadta.

– Melyik cégnél volt Párizsban? – folytatta a vezető.

– De hiszen most érkeztem Valognes-ból.

Ez megint nagy baj volt. A Hölgyek Öröme rendszerint megkívánta női eladótól, hogy egyéves gyakorlatuk legyen valamelyik kisebb párizsi cégnél. Denise elkeseredett, s ha a gyermekekre nem gondol, elmegy, hogy véget vessen ennek a hiábavaló faggatásnak.

– Kinél volt Valognes-ban?

– Cornaille-nél.

– Ismerem, jó cég – szaladt ki Mouret száján.

Rendes körülmények között nem avatkozott bele az alkalmazottak felvételébe, mert az osztályvezetők voltak a felelősek a személyzetükért. De finom érzéke volt a nőkhöz, s ebben a leányban is megérezte a rejtett bájt, a kedvességnek és gyöngédségnek valami olyan erejét, amelyről az maga sem tudott. Fontos volt, hogy a jelentkező jó nevű cégnél kezdte-e a pályáját; gyakran ez döntötte el a felvételt. Aurélie asszony szelídebb hangon folytatta:

– És miért lépett ki Cornaille-től?

– Családi okokból – felelte Denise pirulva. – Elvesztettük szüleinket, el kellett jönnöm az öcséimmel... Egyébként itt egy bizonyítvány.

A bizonyítvány kitűnő volt. Denise újra reménykedni kezdett, mikor egy utolsó kérdés ismét zavarba hozta.

– Kitől van még ajánlólevele Párizsból?... Hol lakik?

– A nagybátyámnál – mormolta, s habozott, megmondja-e a nevét, attól tartván, hogy egy versenytársuk unokahúgát bizonyosan nem akarják majd fölfogadni. – Baudu nagybátyámnál, itt szemközt.

Most Mouret másodszor is közbeszólt.

– Micsoda, maga Baudu unokahúga?... Talán maga Baudu küldte ide?

– Ó, dehogyis!

Denise nem tudta visszafojtani a nevetést; olyan különösnek találta ezt a gondolatot. A nevetés csodálatosan megváltoztatta. Rózsás pirosság öntötte el, s nagyocska száján olyan volt a mosoly, mintha egész arca kivirágzott volna. Nagy, szürke szemében szelíd fény gyúlt, arcán imádni való gödröcskék támadtak, még fakó haja is szinte röpködött a lényén elömlő jóságos és bátor vidámságban.

– Egész csinos! – mondta halkan Mouret Bourdoncle-nak.

Az érdektárs azonban más véleményen volt, s bosszús mozdulatot tett. Clara elbiggyesztette az ajkát, Marguerite hátat fordított. Csak Aurélie asszony bólintott helyeslően, mikor Mouret így folytatta:

– Rosszul tette a nagybátyja, hogy nem személyesen hozta ide, az ő ajánlása elég lett volna... Állítólag haragszik ránk. Mi fölötte állunk az ilyesminek, és ha ő nem tudja a cégénél alkalmazni az unokahúgát, hát majd mi megmutatjuk neki, hogy a húgának csak kopogtatnia kell nálunk, és befogadjuk... Mondja meg neki, hogy én még mindig nagyon szeretem, és ne énrám vessen, hanem a kereskedelem új körülményeire. Mondja meg neki azt is, hogy tökéletesen tönkremegy, ha csökönyszerűen kitart amellett a sok nevetséges ócskaság mellett.

Denise megint egészen elfehéredett. Szóval ez Mouret! Senki sem mondta ki a nevét, de ő maga beszélt magáról, és Denise kitalálta, most már értette, miért izgatta fel ennyire ez a fiatalember az utcán, a selyemosztályon, és miért izgatja még most is. Ez az izgalom, amelyben nem tudott olvasni, egyre jobban ránehezedett a szívére, mint egy elviselhetetlenül súlyos teher. A nagybátyjától hallott történetek most mind eszébe jutottak, megnövelték, legendával övezték Mouret-t, aki uralkodik ezen a rettentő gépezeten, mely már reggel óta vas kerékfogainak rabságában tartja őt. És az ápolt szakállú, óranyszín szemű, csinos fej mögött ott látta a halott asszonyt, Hédouinnét, akinek vére összeforrasztotta a ház köveit. Ekkor ismét hideg borzongatta, mint tegnap; azt hitte, hogy egyszerűen csak fél tőle.

Aurélie asszony közben becsukta a jegyzéket. Csak egy elárúsító kisasszonyra volt szükség, és már tíz kérés volt beírva. De sokkal jobban szeretett kedvében járni a gazdájának, semhogy habozott volna. A kérésnek mindamelllett a maga útján kell mennie: Jouve felügyelő majd tájékozik, megteszi jelentését, és a vezető majd határoz.

– Jól van, kisasszony – mondta fenségesen, hogy megőrizze a tekintélyét –, majd írunk magának.

Denise egy darabig még mozdulatlanul állt ott zavarában. Nem tudta, hogy hagyja ott ezt a nagy társaságot. Végre köszönetet mondott Aurélie asszonynak, s mikor elhaladt Mouret és Bourdoncle előtt, köszöntötte őket. Ezek egyébként ügyet sem vetettek már rá, még a köszönését sem viszonozták, figyelmesen vizsgálgatták Frédéricnével a testhezálló köpeny modelljét. Clara bosszús mozdulatot tett,

Marguerite-re pillantott, mintegy megjósolva, hogy az új eladónőnek nem lesz gyöngyélete az osztályon. Denise kétségtelenül érezte maga mögött a rosszindulatot és a közönyt, mert ugyanolyan zavartan ment le a lépcsőn, mint ahogy feljött, különös aggodalom nehezedett rá, azon tűnődött, vajon kétségbeessék-e vagy örüljön, hogy idejött. Vajon számíthat az állásra? Ismét kétségei támadtak, mert félelmében nem értett meg világosan mindent. Benyomásaiból kettő emelkedett ki élesen, fokozatosan elhomályosítva a többi: az a félelemmel határos izgalom, melyet Mouret keltett benne, aztán meg Hutin szeretetreméltósága, egész délelőttjének egyetlen öröme, bájos, édes emlék, mely hálával töltötte el. Mikor távozóban átment az áruházon, kereste a fiatalembert, boldoggá tette az a gondolat, hogy a szemével még egyszer köszönetet mondhat neki, de hogy nem látta meg, elszomorodott.

– Nos, kisasszony, sikerült? – kérdezte egy izgatott hang, mikor végre kiért az utcára.

Megfordult, ráismert arra a rosszul öltözött, sápadt, magas fiatalembere, aki reggel megszólította. Ő is most jött ki a Hölgyek Örömeből, még a lánynál is riadtabbnak látszott, egészen elkábította a kiállott vállatás.

– Istenem, igazán nem tudom – felelte Denise.

– Akkor úgy van, mint én. Furcsa nézésük és beszédjük van azoknak az embereknek! Én a csipkeszakmában dolgoztam, Crévecœur-től léptem ki, a Mail utcai áruházból.

Ismét szemben álltak egymással, és nem tudván, hogyan váljanak el, mindketten elpirultak. Aztán a fiatalember, hogy mondjon még valamit, ügyetlenül és jó szándékúan eldadogott egy bátortalan kérdést:

– Hogy hívják a kisasszonyt?

– Denise Baudu a nevem.

– Az enyém pedig Henri Deloche.

Most elmosolyodtak. Egyszerre megéreztek helyzetük testvéri voltát, és kezét nyújtottak egymásnak.

– Jó szerencsét!

– Igen, jó szerencsét!